

DOWN TO earth

milieu | mensen | meningen

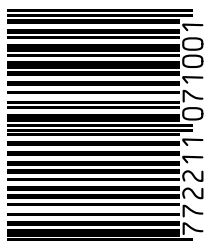

Uitgave vereniging Milieudefensie
Friends of the Earth Nederland
jaargang 2 | april 2011

02

*Jubileumnummer
(extra dik)*

40 jaar Milieudefensie!

CAMPAGNEVOEREN
toen, nu en in de
toekomst

40 JAAR 40 BEELDEN
van modderspuiten tot
pinguïnpak

WOUTER VAN DIJEN
over hoe het allemaal
begon

Kleine kringloop

Wat beteuterd pakt de baliemedewerkster van het hoofdkantoor van Coca Cola in Schiedam de telefoon. Drieduizend lege colaflesjes liet Milieudefensie achter op de balie. Met zo'n zeventig man bezocht de milieuorganisatie in 2000 de frisdrankgigant, omdat die, ondanks een verpakkingsconvenant drie jaar eerder, grote hoeveelheden wegwerpflesjes produceert. De PET-flesjes zouden hervulbaar kunnen zijn en het plastic herbruikbaar, als het niet in de vuilverbranding zou verdwijnen, of als zwerfvuil op straat terecht zou komen. Het alledaagse kleine colaflesje is onlosmakelijk verbonden met grote milieu-problemen: verspilling van grondstoffen, met name aardolie, vervuiling van de leefomgeving en de uitstoot van CO₂.

1. Victor van den Belt, gastredacteur. 2. Vincent Bijlo, column. 3. Ronella Bleijenburg, samenstelling consumentenpagina. 4. Michiel Bussink, Recept. 5. Kris de Decker, Lowtech. 6. Nico Iankowski, fotografie. 7. Freek Kallenberg, redactie. 8. Wendy Koops, Media. 9. Jacqueline Mineur, de Jurist. 10. Nienke Oosterbaan, Doe het Zelf. 11. Annemarie Opmeer, hoofdredactie. 12. Marjan Peters, art-direction en vormgeving. 13. Thomas van Slobbe, column. 14. Liesbeth Sluiter, freelancer. 15. Myrte Verweij, actueel internationaal. 16. Dinand van der Wal, fotografie. 17. Han van de Wiel, freelancer. 18. Karen Zandbergen, column.

Feestneuzen

Milieuactivisten hebben de naam een beetje zuur te zijn. Milieumaatregelen gaan nooit ver genoeg, verbeteringen te traag ... Ook mag er niks. Niet vliegen, niet met de auto, geen vlees eten, geen kinderen, of in ieder geval niet teveel... Nee feestneuzen zijn het niet, zo denkt men.

Een groot misverstand. Hier op het kantoor in Amsterdam houdt men in ieder geval wel van een feestje. Een verjaardag of vertrekkende collega, een succesvol afgesloten campagne, de naderende zomer, kerst, het nieuwe jaar... geen gelegenheid wordt onbenut gelaten voor een gezellige borrel, geregeld tot in de late uurtjes. Een 40-jarig jubileum laten we dus zeker niet onopgemerkt aan ons voorbij gaan. Integendeel, we pakken uit met een extra dik en feestelijk jubileumnummer.

En geef toe, er valt wel wat te vieren. Want ondanks dat de milieuproblemen die destijds voor Wouter van Dieren (pag. 12) reden waren om met een aantal ‘wijze mannen’ de Raad voor Milieudefensie op te richten niet zijn opgelost, zijn de problemen zélf wijd en zijd bekend. De samenleving is doordeesemd van milieubesef, duurzaamheid is hip en voor het bedrijfsleven zelfs hét nieuwe ‘verdienmodel’. Nu is dat vaak het moment om op je tellen te passen, maar toch... de hoge heren hadden dit 40 jaar geleden niet durven dromen.

‘Procesresultaten’, noemt een campagneleider van Milieudefensie dit elders in dit nummer (pag. 16). Het milieu wordt er niet direct beter van, maar het onderwerp staat op de politieke agenda, is onderdeel van het publieke debat en bezorgt de milieuorganisaties steun en sympathie.

De vraag is hoe dit proces aan de gang te houden. Of liever nog, te versnellen in de juiste richting, volgens ons althans. Want na 40 jaar gelijk te hebben, wordt het tijd dit ook te krijgen. Hoe en met wie, daar is men het nog niet helemaal over eens (pag. 34), maar dat er kansen liggen, staat buiten kijf. Het olietijdperk met haar industriële ideologieën nadert ras haar einde. De ‘groene’ toekomst gloort, maar of die ook eerlijker, beter en mooier is, weet niemand. Doet er ook niet toe. Als het ‘proces’ maar goed is, en vooral ook leuk, spannend en verleidelijk!

Want het beeld van de ‘zure’ milieuactivisten komt niet helemaal uit de lucht vallen. Te vaak is het glas halfleeg, maar daar win je de strijd niet mee. Daarom spreken we af: het glas is halfvol en wordt alleen maar voller. Proost!

Freek Kallenberg, redacteur

“‘Milieu’ was een nieuwe term”

Oprichter van Milieudefensie Wouter van Dieren over veertig jaar milieubeweging in Nederland. “De tijd was er rijp voor.”

Vuile handen 20

In de loop der jaren kreeg Milieudefensie stukken grond in bezit. Handig, als campagnestrategie. Een reportage.

19 De Activist

Drie generaties

Veertig jaar, bestaat de Raad voor Milieudefensie dit jaar. Vlak daarna werd de vereniging opgericht, en dat is wat Milieudefensie onderscheidt. Bewoners helpen organiseren in lokale groepen, burgers betrokken maken bij kleine zaken dicht bij huis en grote onderwerpen ver weg. Veertig jaar Milieudefensie is veertig jaar gepassioneerde mensen die zich inzetten voor milieu. Mensen die vanaf het allereerste begin betrokken zijn, mensen die onderhand niet meer weten wanneer ze ingestapt zijn, mensen die nog maar net met vol enthousiasme zijn aangehaakt. Dit keer in ‘De Activist’ op pag 19, 33 en 39 drie generaties die zich inzetten voor Milieudefensie.

Tekst Annemarie Opmeer Beeld Dinand van der Wal

28 schiphol

Overleg, publieksdemonstraties, bezettingen, rechtszaken; alle actievormen kwamen voorbij in de strijd tegen Neerlands ‘banenmotor’.

34 Toekomstvisie

Jubileren is ook vooruitkijken. Wat is de beste strategie voor een beter milieu in de toekomst?

en verder

- 02 Inzoomen
- 06 De eerste ingezonden brief
- 07 Onder Vuur, Commentaar
- 08 Uitgesproken, Zandbergen
- 10 Actueel
- 11 Bijlo
- 16 Succesvol campagnevoeren: 5 tips
- 23 Lowtech
- 25 40 jaar in 40 beelden
- 40 Media
- 41 Slobbe
- 43 Boeken
- 44 Consument, Recept
- 45 Doe het zelf
- 48 De Jurist
- 45 Oproepen en agenda
- 50 Uitzoomen

Jawel, we vonden ‘m: de allereerste ingezonden brief aan het blad van Milieudefensie! Die kon niet ontbreken in dit jubileumnummer – ingekort, dat wel. Wil je ook iets kwijt? Schroom niet, schrijf ons. We houden ons het recht voor brieven te selecteren of in te korten. Reageren kan via e-mail: redactie@downtoearth-magazine.nl of per post: postbus 19199, 1000 GD Amsterdam. En vanaf nu ook op www.downtoearth-magazine.nl

Arnhem, 29 augustus 1972

Mijne Heren,

Als kersvers lid van Uw vereniging deed het mij zeer veel deugd, dat een eerste aflevering van een maandblad voor milieudefensie in de bus kwam en dus reeds mogelijk is gebleken. U kunt zich verzekerd weten van mijn bescheiden bijdrage; omdat U het geld nú meer dan ooit nodig zult hebben om het blad verder te laten verschijnen, zal ik mijn bijdrage voor 1973, ad f.100,- nu maar vast overmaken.

De reden dat ik deze brief schrijf is echter vooral gelegen in een combinatie van twee berichten welke vandaag in de dagbladen zijn te lezen en welke mij bijzonder verontrusten: daar is voor-eerst het rapport van het Nederlands Economisch Instituut over het vervoers- en verkeersvraagstuk in de komende jaren; de inhoud komt neer op een opsomming van de ontzettende wegverbreidingen, nieuwe wegen en andere voorzieningen die nodig zullen zijn om aan een verwachte groei van het autopark tot 7,5 miljoen auto's in 2000 het hoofd te bieden. Het punt, waarbij het nut en plezier van de auto voor de bezitter reeds lang niet meer geacht kan worden op te wegen tegen de last die hij daardoor aan zijn medemensens toebrengt, is nu al overschreden, maar door bovenbedoeld rapport moet het toch velen, die meenden dat het wel zal loslopen, duidelijk zijn, dat een onmiddellijke en rechtstreekse ingreep in de vrijheid van de auto-bezitter nodig is.

Een tweede bericht betreft de aangekondigde verhoging van de spoortarieven met 10 à 12%. Deze verhoging zal nog meer mensen ertoe brengen om de auto te nemen. De aangekondigde verhoging zal, volgens de publicatie, ca 32 miljoen opleveren. Het is onbegrijpelijk, dat men dit bedrag niet over heeft terwille van de kans dat steeds meer mensen zullen inzien dat zij zo mogelijk de auto moeten laten staan.

Een en ander heb ik geleidelijk, zo merk ik, weergegeven in een toon, alsof U en de vereniging hier zo niet mede-verantwoordelijk voor zouden zijn dan toch over de middelen zouden beschikken om er iets aan te doen. Ik weet maar al te goed, hoe gering de mogelijkheden zullen zijn, maar in mijn machteloosheid meen ik toch deze brief dan maar aan U te moeten schrijven.

Het is moeilijk te zeggen welke acties op zeer korte termijn het meest doeltreffend en uitvoerbaar lijken. Het eerste zou kunnen zijn een gemotiveerd adres aan Regering en tegelijkertijd aan de Tweede Kamer om te verhinderen dat de spoortarieven omhoog gaan met het voorstel om de te derven 32 miljoen te vinden door – zeer bescheiden! – besnoeiing van het wegen- en of bruggenbouwprogramma.

Zinnige en controleerbare verbondsbepalingen om het particulier auto-gebruik sterk te beperken zijn moeilijk in het algemeen te bedenken; het snelst werkt stopzetting van elke uitbreiding van het wegennet en afsluiting op grote schaal van de stadskernen. Toch zou over een vergunningenstelsel voor elke nieuw aan te schaffen auto (bijv. geen twee of meer per gezin of zelfs geen auto-aanschaffing dan alleen ter vervanging als men de auto niet voor zijn beroep nodig heeft) gedacht moeten worden.

Dit zijn zo maar enkele nogal haastig neergeschreven punten. Indien U het mogelijk acht iets in deze trant te entameren, zou ik dat zeer toejuichen en waar dat mogelijk is ook zelf U daarbij behulpzaam willen zijn, al zie ik nu nog niet hoe.

Hoogachtend, mr. JCJvV Arnhem

Discussieer mee op het web!

De website van Milieudefensie is geheel vernieuwd! Vanaf nu kunnen lezers van Down to Earth online op een aantal artikelen reageren. Zie: www.downtoearth-magazine.nl

Commentaar

Finish

Sprinten, alsof je leven er vanaf hangt, want je leven hangt er op een bepaalde manier echt vanaf. Maar dan op een gegeven moment doorkrijgen dat je eigenlijk een marathon loopt. Dat je daarna beseft dat de finish telkens weer verder weg geschoven wordt. En er dan maar een estafette van maken, met nieuwe lopers, die ook beginnen als sprinters. Is dat hoe het voelt?

De mensen die zich veertig jaar geleden een ongeluk schrokken en besloten: nú moet er iets gebeuren. Die mensen, hadden die voorzien dat het er veertig jaar later niet beter, maar slechter voor zou staan? De nieuwe mensen, die schrokken van Al Gore, van een snelweg in hun achtertuin, van wat ze plots ontdekten over de bio-industrie. Hoe lang sprinten die mee?

Ik ben zelf nog lang niet zo oud als Milieudefensie. Toen ik opgroeide, was ‘milieu’ er al volop, in angstaanjagende vormen. Zo werd er plotseling overal gif ontdekt in die onschuldige ogende aarde onder ons en maakten bussen haarlak en koelkasten gaten in de blauwe lucht boven ons. Er was oerwoud dat tegen de vlakke ging, en melkflessen die geen pakken mochten worden – maar het wel werden. Er was een Postbus 51 campagne die ons maande de kraan niet te laten lopen als je je tanden poetste en een tekenfilm van een zeehondje dat pelsjagers telkens te slim af was. En ook iets met kernwapens, wat ik nog niet zo snapte.

Nu werk ik in de milieubeweging. Een marathon loop ik dus, want hoe langer je er werkt, hoe meer ellende je te weten komt, en het is ook gewoon een baan. Milieu, voor mij is het zo’n 32 jaar oud. Toch vraag ik me af wat dat is, dat sommige mensen onder ons in staat stelt om om te gaan met een finish die maar blijft wijken. En wat het is, dat anderen doet afhaken, opbranden, uitblussen. Of de kop in het zand steken.

Ik ben opgehouden met oudgedienden daarnaar te vragen. De antwoorden die ze geven zijn zelden bevredigend, misschien omdat ze het zelf ook niet weten. Ik vrees ook dat dit ‘probleem’, dit verlangen om een doel te bereiken, alles ervoor opzij te zetten, hard te werken, ernaartoe te sprinten, maar het nooit werkelijk bereiken, inherent is aan heel het leven. Maar misschien hoeven we ons daar niet ontmoedigd door te voelen. Want waarom zou je je inzetten voor het milieu, als je dat niet leuk vindt? Oplossen zullen we het milieuprobleem tenslotte toch nooit. Zonder finish is er alleen het lopen. Geniet ervan.

Annemarie Opmeer, hoofdredacteur

Onder Vuur

Elk nummer bellen we met organisaties die doelwit zijn geworden van een actie van de milieubeweging. Deze keer: de Rijksgebouwendienst.

Milieudefensie beklom het Paleis op de Dam met spandoeken, uit protest tegen fout hout in gebouwen van de Rijksoverheid. In 2010, zo had het Rijk beloofd, is honderd procent daarvan duurzaam. En ook al wordt daar wel om gevraagd bij de bouw, slechts in dertig procent van de gevallen wordt eraan voldaan, volgens een rapport van Milieudefensie. In het Paleis op de Dam, bijvoorbeeld, is de bedreigde houtsoort okoumé uit West Afrika gebruikt. Woordvoerder van de Rijksgebouwendienst Hein van Rossum nam de Papieren Tijgeraward in ontvangst. Tijd voor een telefoontje!

Wij zouden graag uw persoonlijke reactie plaatsen in het magazine. “Dat begrijp ik, maar dat is niet volgens de afspraken binnen de gebouwendienst. U kunt het best met Edward Ernst van onze afdeling communicatie bellen.”

Dag, wij zouden jullie graag ruimte bieden voor jullie standpunt “Dat is heel prettig! Ik ga kijken wat ik kan doen. Wat voor soort reactie gaat het om?”

We willen graag weten wat jullie van de actie vonden, of het rapport klopt volgens jullie, waar die Papieren Tijgeraward op dit moment staat, dat soort dingen? “Hahaha. Toen onze collega terug kwam met die papieren tijger op zo’n boomstam, zeiden we hem nog dat hij had moeten vragen of dat wel FSC-hout was!”

Ons kennende, was dat het inderdaad. “Vast wel. Goed, ik ga op zoek naar iemand voor een reactie.”

Via voicemail: “Het spijt me, we zien er van af. Ik vind het persoonlijk jammer, maar er is op dit moment geen behoefte in de organisatie om op deze manier te reageren.”

Nog maar eens een telefoontje: Wat is de reden dat er geen behoefte is? “Wij zijn een uitvoerende organisatie. We leggen verantwoording af aan de beleidsorganisatie Infrastructuur en Milieu. Als iemand ons wijst op fouten, dan moeten we daarover terugkoppelen naar de bestuurder. Transparant zijn, uitzoeken: is dat zo? Daarvoor moeten we de administratie induiken. We waarderen het wel erg dat jullie ons die ruimte bieden in het blad. Maar op dit moment hebben we nog geen reactie. Dat is ook wat we tegen andere media zeggen.”

Lees meer over de actie op milieudefensie.nl/bossen/van-oerwoud-naar-overheid

Tekst: Annemarie Opmeer Beeld: Maarten Ros

“Duw kernenergie nu voor eens en al in de afgrond”

Dat stelt Peer de Rijk, directeur van de kennis- en campagne-organisatie WISE. Tekst **Freek Kallenberg**

Door de ramp met de kerncentrale in Tsjernobyl, nu 25 jaar geleden, verstomde in Nederland het politieke debat over kernenergie. Nederland kreeg geen nieuwe kerncentrales. Het voornemen van het kabinet-Rutte om toch nieuwe kerncentrales mogelijk te maken, kon deze stilte echter niet doorbreken. Ook voor de geplande herdenkingsbijeenkomsten rond 25 jaar Tsjernobyl was nog weinig belangstelling, weet Peer de Rijk. Door de kernramp in het Japanse Fukushima is dat plotseling anders. Op een door WISE georganiseerde stille tocht in Middelburg op 16 maart kwamen plotseling 350 mensen af. Voor de demonstratie op Dam op zaterdag 16 april wordt op tienduizend mensen gehoopt. Het debat lijkt heropend.

Had het kernenergiedebat in Nederland een nieuwe ramp nodig?
“Ik vind de gebeurtenissen in Japan te ernstig om er op die manier over te praten. Maar ik constateer ook dat het kennelijk zo werkt. We zullen deze kans volop benutten, maar ik ben er niet blij mee.”

Wat zijn de kansen?
“De ramp heeft enorme gevolgen voor de nucleaire industrie. De waarde van bouwbedrijven van kerncentrales op de beurs is gekelderd. Die hadden het al moeilijk, want de winstmarges zijn klein en ze hebben heel

weinig projecten. Ook de prijs van uranium is gekelderd waardoor een groot aantal mijnbouwprojecten in Afrika wellicht niet doorgaat. Een zegen voor Afrika, overigens. Laten we de nucleaire industrie nu definitief de nek omdraaien”.

En politiek?
“Er zijn in Europa niet zo gek veel landen met concrete nieuwbouwplannen. Wel werd kernenergie als gevolg van de klimaatdiscussie voor steeds meer mensen en regeringen een acceptabel want ‘duurzaam’ alternatief. Dat is nu plotseling anders. In Duitsland wonnen de Groenen door hun anti-kern-energiestandpunt onlangs de verkiezingen in Baden-Württemberg. Italië zou deze maand een referendum houden over nieuwe kerncentrales. Het zou er aanvankelijk om spannen. Plotseling niet meer, de meeste Italianen zijn tegen.”

De Nederlandse regering geeft nog geen krimp.
“Nee, maar ik kan me niet voorstellen dat het niet gaat schuiven. De moeilijkheid is dat in Nederland, veel meer dan in andere landen, de voor- en tegenstanders in een links en rechts kamp zijn verdeeld. Hierdoor is er nauwelijks een rationeel debat mogelijk. De rechtse meerderheid grijpt gewoon haar kans.”

Maar een nieuwe kerncentrale is economisch toch niet rendabel?
“Voor energiebedrijf Delta wel. De investering is groot, je hebt zo’n 5 à 6 miljard euro nodig. Lenen van de bank is geen optie. Maar

Delta vraagt nu een aantal industriële grootverbruikers dit geld gezamenlijk op tafel te leggen. Die krijgen voor 30 of 40 jaar gegarandeerd stroom tegen een vaste lage prijs. Dat is in deze tijd van stijgende energieprijzen en onzekerheid van groot belang, dus die willen wel. Delta verdient er maar een beetje op. Maar 35 jaar lang een beetje is ook best veel.”

Het debat gaat nu vooral over veiligheid. Volgens minister Verhagen is een ramp zoals in Japan hier niet mogelijk.
“Dat is maar gedeeltelijk juist. De kans op een tsunami of aardbeving is inderdaad nihil. Maar in Fukushima viel de koeling uit omdat de stroom wegviel. Dat kan hier ook gebeuren. De meeste incidenten en ongelukken van de afgelopen jaren – waarvan overigens maar een gering aantal de publiciteit haalt – beginnen vaak met een technische storing, maar menselijk ingrijpen bepaalt of het wel of niet goed afloopt. Succes is niet gegarandeerd.”

Horen risico’s niet bij een hoog technologische maatschappij?
“Kernenergie is essentieel anders. Van de meeste industriële processen geniet onze generatie ook het profijt, dan is het reëel dat we de risico’s die daaraan verbonden zitten accepteren. Een ongeluk met een kerncentrale en het kernafval hebben gevolgen voor tientallen generaties na ons. Wij het profijt, zij de gevolgen. Ik vind dat dit niet kan. Het is een moreel-ethische discussie, maar als milieubeweging mag je dat oordeel wel vellen.”

Welke impact had de ramp met de kerncentrale in Tsjernobyl destijds?
“We hadden net de brede maatschappelijke discussie over kernenergie achter de rug. De uitkomsten werden min of meer genegeerd, en de angel was uit het verzet. Op 3 mei dat jaar zou de regering de bouw van drie nieuwe kerncentrales aankondigen. Dan ontploft op 26 april de kerncentrale in Tsjernobyl en wordt alles totaal anders. Kernenergie is plotseling geen optie meer. De gevolgen waren ook heel direct zichtbaar. Alle koeien moesten op stal, zwangere vrouwen naar binnen en we mochten geen spinazie eten. Japan is verder weg. De gevolgen van de straling die daar nu vrij komt, zullen we pas over 30 jaar in de statistieken terugzien. Ik denk daarom niet dat deze ramp hier dezelfde impact zal hebben.”

Is de anti-antikernenergieweging van belang geweest voor Milieudefensie?
“Ja absoluut. De beweging had enorm veel dynamiek en aantrekkingskracht. Milieudefensie is daar goed op ingestapt. Ze heeft heel goed als intermediair kunnen laveren tussen de radikalinski’s en de meer gematigde krachten. Je kunt wel elke dag een blokkade doen, maar je moet dat tenslotte ook in Den Haag laten landen. Dat heeft Milieudefensie toen jarenlang heel goed gedaan. Helaas heeft ze het daarna laten versloffen.”

Maar een nieuwe kerncentrale was voor het aantreden van dit kabinet toch niet reëel?
“Dat klopt, maar door het klimaatdebat is dit al een tijd aan het schuiven. Voorstanders van kernenergie hebben dit aangegrepen. Al in 2000, na de eerste klimaatconferentie in Den Haag, zei de Duitse koepel van kernenergiebedrijven: klimaatverandering is het beste wat ons kon overkomen. Dat hebben ze met verve uitgespeeld.” □

Wise: www.tegenstroom.nl

Discussieer mee op www.downtoearth-magazine.nl

Zandbergen

Laat Japan er buiten

Het was een pijnlijk moment. Zo’n moment dat elke partij wel eens mee maakt. De leden van GroenLinks bepaalden op een congres dat hun partij niet langer voorstander is van het grondwettelijk recht op een referendum. Zich daar waarschijnlijk niet bij realiserend dat Femke Halsema precies in de week ervoor een wetsvoorstel voor zo’n volksstemming had verdedigd.

Dat was een jaar geleden. Alsof er niets is gebeurd gooit Liesbeth van Tongeren nu een nieuw referendumballetje op. Laat het volk meebeslissen over de bouw van nieuwe kerncentrales, oppert het GroenLinks-Kamerlid. De gevolgen kunnen groot zijn, zegt ze, verwijzend naar Japan. Een geniale ingeving of een dwaas plan?

Om daar iets over te zeggen gaan we veertig jaar terug, naar het begin van de jaren zeventig. Milieudefensie wordt opgericht. In Rome zit een paar dozijn wetenschappers, industriëlen en politici druk uit te rekenen hoe snel we door onze grondstoffen raken. Het wordt intussen steeds zichtbaarder dat we voor onze olieverslaving een hoge prijs betalen. Als dank voor Nederlandse steunbetuigingen aan Israël tijdens de Jom Kipoeroorlog krijgen we geen olie meer uit de Arabische wereld en kan er op zondag worden gefietst op de snelwegen. Tot op de dag van vandaag zien we lekende en exploderende pijpleidingen in Afrika. We geven eindeloze steun aan dictators waar het volk nu zelf tegen in opstand komt en zien de gevolgen van een gigantisch olielek in de Golf van Mexico. Het leidt allemaal niet tot de roep om een referendum over de invoer van olie.

Is het dan erger om olieverslaafd te blijven dan elektrisch te gaan rijden op kernenergie? Die stelling durf ik niet aan. Wel dat je niet iets af kan wijzen zonder de voor- en nadelen van alternatieven mee te wegen.

De voor- en nadelen van kernenergie gaan hier niet over een aardbeving van Japans formaat. Laat ons kabinet en onze Kamerleden een echte afweging maken. Laat de politici zich concentreren op de nadelen van het bergenvan afval dat vele duizenden jaren radioactief blijft. Laat ze zich focussen op lekkende zoutkoepels waar het afval in wordt opgeslagen, op de vervuilde delving van uranium. Laat er een afweging zijn op basis van noodzaak, reële gevaren en alternatieven. Laat de strijd om olie, het kappen van oerwoud voor biomassa en de instabiele opbrengst van windmolens meespelen.

Allemaal goed om het gebruik van kernenergie nog eens grondig tegen het licht houden. Maar om er een volksstemming van te maken, geleid door de emotie van een onoverzienbare ramp in Japan. Dat zou onze energiepolitiek nog opportunistischer maken dan ze al is.

Karen Zandbergen is politiek journalist bij Trouw. Ze schrijft elk nummer over milieu in politiek Den Haag

Illustratie: Renée Gubbels

Foto's: WNF/Frans Schepers

Geen olieboringen bij berggorilla's

Oliemaatschappijen SOCO en Dominion krijgen geen toestemming om naar olie te boren in Afrika's oudste nationale park Virunga. Dat heeft de regering van de Democratische Republiek Congo besloten. Het Virunga Nationaal Park dankt zijn internationale faam aan haar grote verscheidenheid aan plant- en diersoorten. Uniek is dat ongeveer een kwart van de laatste berggorilla's op aarde in het park leeft. Het WNF begon in maart via internet een petitie tegen de olieboringen. Over de hele wereld lieten tienduizenden

mensen weten dat zij olieboringen in het park onaanvaardbaar vinden. Daarnaast werden gesprekken aangeknoopt met de regering van Congo. Die maakte half maart bekend dat onderzoeken van de oliemaatschappijen om tot de olieboringen te komen niet mogen plaatsvinden. Eerder al werden geplande olieboringen in de Noorse Lofoten afgekeurd. Ook daar voert WNF al jaren actie voor bescherming van deze unieke eilandengroep met zijn koudwaterriffen, groepen orka's, potvissen en grote kolonies zeevogels.

Duurzaamheidscertificaat palmoliegigant opgeschort

De Round Table on Sustainable Palmoil (RSPO) verleent heeft Maleisische palmoliebedrijf IOI voorlopig geen nieuwe duurzaamheidscertificaten meer. Dit na een klacht over *greenwashing* die Milieudefensie en verschillende internationale organisaties half maart hebben ingediend. De palmolieproducent vraagt certificering aan

voor bepaalde locaties, terwijl op andere locaties milieunormen en mensenrechten worden geschonden. De RSPO erkent nu de klachten van de milieuorganisaties dat IOI te weinig doet om conflicten over landgebruik met de lokale bevolking op te lossen en om ontbossing te voorkomen. Het palmoliebedrijf krijgt tot

2 mei de tijd om met een oplossing te komen. Lukt dit niet, dan overweegt RSPO verdere sancties tegen het bedrijf. Dat kan onder meer betekenen dat het duurzaamheidscertificaat van het bedrijf definitief wordt ingetrokken. IOI is de grootste leverancier van palmolie aan Nederland.

Groen licht voor windparken

De Bestuursrechter Rotterdam heeft half maart de vergunning van negen windparken op zee in stand gehouden. Tegen de door de Rijksoverheid verleende vergunningen waren door onder meer het Productschap Vis en enkele havenbedrijven bezwaren aangespannen. Met de nu door de bestuursrechter in stand gehouden windparken, is ruim 2600 MW gemoeid. Een snelle doorstart van wind op zee wordt daarmee mogelijk, constateert de Nederlandse Wind Energie Associatie (NWEA): "Op het moment dat Nederland weer gaat inzetten op windparken op zee, liggen kant-en-klare locaties met vergunningen klaar. Procedures

en milieuonderzoeken zijn doorlopen. De bouw kan als het ware direct beginnen." Op dit moment wordt gewerkt aan de bouw van *offshore* windparken ten noorden van de Waddenzee, samen goed voor ongeveer 600 MW opgesteld vermogen. Op korte termijn maakt de Rijksoverheid bekend welk vergund windpark aanspraak kan maken op een restbudget voor de bouw van ongeveer 100 MW. Voor de korte termijn ziet de overheid overigens af van het nog verder stimuleren van windenergie op zee. Wel werkt de overheid aan ruimtelijk beleid om op wat langere termijn meer offshore windparken mogelijk te maken.

+++ Hans Alders leidt de brede maatschappelijke discussie tegen **megastallen** +++ Het aantal **wilde tijgers** in India is de afgelopen vier jaar dankzij beschermingsmaatregelen **gestegen** tot 1706 +++ **Stichting Das & Boom** gaat het natuurbeleid van Bleker juridisch aanvechten +++ Een Europees gezin kiepert elk jaar **een kwart van zijn boodschappen** in de vuilnisbak, zo blijkt uit onderzoek van de Europese Commissie +++ Boeren- en milieuorganisaties raden Europese supermarkten af om reclame te maken voor '**verantwoorde soja**'. Zij beschouwen dit nieuwe label van de Roundtable on Responsible Soy als "greenwash".

Rotterdamse haven wordt schoner

Milieudefensie en het Havenbedrijf Rotterdam zijn het eens over een pakket maatregelen waarmee de uitstoot van schadelijke stoffen in de haven vermindert. Het maatregelenpakket omvat onder andere korting op het havengeld voor schone zeeschepen, energiezuinig en schoon materieel op containerterminals, efficiëntere afhandeling van de scheepsbezoeken voor de zeevaart en het verminderen van de

uitstoot van de vaartuigen van het Havenbedrijf zelf. Met de invoering van sommige maatregelen is inmiddels gestart, andere zitten nog in het onderzoeks- of overlegstadium. Zo geeft Rotterdam sinds 1 januari 2011 korting voor schepen die goed scoren op de Environmental Ship Index. Maar met de toepassing van walstroom voor de zeescheepvaart is het nog lang niet zo ver.

Met de voorgenomen maatregelen moet de Tweede Maasvlakte in 2020 10 procent minder fijnstof en zwaveloxide uitstoten dan voorzien in de milieueffectrapportage van Maasvlakte 2. Concreet betekent dit een vermindering van 25 ton fijnstof, 166 ton zwaveloxide en 380 ton stikstofdioxide per jaar. Grofweg is dat de uitstoot van alle personenauto's in de stad Utrecht.

'Elektrische auto nog niet duurzaam'

De productieketen van de batterijen van elektrische auto's is nog lang niet duurzaam. Dat constateert onderzoeksbureau SOMO in het rapport '*The Electric Car Battery; Sustainability in the Supply Chain*'. De verwachte winst op lithium, een van de grondstoffen voor de batterijen van elektrische auto's, zorgt nu al voor sociale onrust in Bolivia waar fel werd geprotesteerd tegen mogelijke exploitatie door buitenlandse mijnbouwbedrijven. In batterijfabrieken in China worden de rechten van werknemers geschonden door excessieve

werkdagen, gedwongen overwerk en het weren van vakbonden. Volgens SOMO moet de productieketen van batterijen voor elektrische auto's, juist nu deze nog volop in ontwikkeling is, streng gecontroleerd worden om ervoor te zorgen dat aanvaardbare arbeidsomstandigheden, het naleven van de mensenrechten en bescherming van het milieu in alle stadia van de keten gewaarborgd zijn. Dan pas kan de elektrische auto met recht worden aangemerkt als een duurzaam product.

Een actievoerder van het eerste uur

"U stond aan de wieg van Milieudefensie?"
"Nou, nee, niet helemaal. In 1971 is het opgericht, het heette toen De Raad Voor Milieudefensie. Dat was vlak na het rapport van de Club Van Rome. Dat zegt nu niemand meer wat. Iedereen denkt bij de Club van Rome aan friemelende paters en priesters."
"Nou ik niet hoor."
"Dan bent u een van de weinigen. Maar die Raad, dat was niks. Een oeverloos ouwehoergroepje was het, dat bij de kolenkachel zijn bezorgdheid uitsprak. Nee, dan ik, ik ben er twee jaar later bijgekomen. Ik wilde actie met een k, een grote K. Alles was namelijk de schuld van het kapitalisme."
"En wat hielden die akties van toen in?"
"We deden dingetjes."
"Wat voor dingetjes?"
"Daar kan ik niet op ingaan."
"Waarom niet?"
"Dat zou mij wel eens heel duur kunnen komen te staan."
"Is dan uw maatschappelijke positie in het geding?"
"Dat zou je wel zo kunnen zeggen ja. Ik was wat men noemt burgerlijk ongehoorzaam. Dat vond ik zelf niet, ik was enorm tegen burgerlijkheid, dus burgerlijk ongehoorzaam kon ik in mijn eigen ogen niet zijn."

"Maar u deed dingetjes, heb ik gelezen, bij Shell, uw huidige werkgever."
"Ach, ik was jong en ik had de kennis van nu nog niet."
"Nee, u had de kennis van toen."
"Precies, ik was een idealist. En dat ben ik nog steeds, op mijn manier."
"Wat zijn uw idealen?"
"Dat we in goede harmonie en door middel van overlegstructuren en convenanten tot een zo gering mogelijke aantasting van onze leefomgeving komen."
"Jaja. Had u achteraf dan niet beter gepast bij de Raad, dat oeverloze ouwehoerclubje?"
"Misschien, en dat zeg ik met de kennis van nu, misschien, heel misschien wel ja."
"Dank u wel."

"Graag gedaan meneer Bijlo. Zou u overigens een keer willen optreden voor onze medewerkers in Nigeria?"
"Ja, leuk, ik verbind u even door met mijn impresariaat voor de financiële afhandeling."

Vincent Bijlo

Illustratie: Renée Gubbels

Veertig jaar geleden kwam Wouter van Dieren terug uit Amerika met twee verhalen die Nederland en de wereld zouden veranderen: het rapport van de Club van Rome, en het idee voor een milieuorganisatie. Tekst Annemarie Opmeer Beeld Dinand van der Wal

“Milieudefensie mócht niet”

Hij is laat, Wouter van Dieren, dus ik kijk rond in de vergaderkamer in het klassieke kantoorpand van IMSA, vlak bij het Vondelpark. Schilderijen en een landkaart van Terschelling aan de muur, het eiland waar hij vandaan komt. In de kast een rijtje boeken, waaronder het rapport van de Club van Rome en ‘Plezier beleven aan taaie vraagstukken’. Een opengeklapt doosje met een medaille: de Rachel Carson Prijs. Midden op de enorme vergadertafel staan twee koffiekopjes. Een van de medewerkers brengt koffie en geeft me een exemplaar van *Het eiland en de wereld*, een 164 pagina’s tellend liber amoricum over Van Dieren. Ik blader het door. Een overweldigende stoet namen en bezigheden komt voorbij. Een goede voorbode van hoe het gesprek zal verlopen.

“Weet je dat ik het allereerste nummer van je blad heb gemaakt?”, zegt hij, als hij eindelijk aanschuift. Natuurlijk weet ik dat. Sterker nog, ik heb het in m’n tas zitten. Geamuseerd slaat hij de vergeelde allereerste editie van het tijdschrift *Milieudefensie* open, volledig bestaand uit de Nederlandse vertaling van *Blueprint for Survival*. “Dit was niet goed...”,

mompelt hij. Waarom niet? Hij maakt een wegwuivend handgebaar. “Gewoon, die vertaling was helemaal niet goed.” Benieuwd is hij ook hoe het met Milieudefensie gaat na de reorganisaties. “Betalen ze nog steeds zo weinig trouwens?”, vraagt hij op de man af. “Vroeger verdiende iedereen hetzelfde daar. Dat is slecht, vind ik. Dan krijg je geen kwaliteit.” In één moeite door vertelt hij over de oprichting van de Raad voor Milieudefensie.

“We hadden vier oprichters: Jaap Molenaar, die is lang geleden overleden, hij was programmamaker, liedjeszanger en cabaretier. Jan Willem Copius Pereboom, die was directeur van het instituut voor milieuvraagstukken van de VU, die is ook allang overleden. De derde was Ger Rijntjes, daarvan weet ik niet waar hij is, die was bestuurssecretaris van de Universiteit Utrecht. Ik was de vierde. Spoedig daarna waren we met zo’n twintig man. Met mensen uit de monumentenzorg,

Amsterdam Autovrij, het Wereld Natuurfonds. Greenpeace ontstond pas een jaar later. En met mensen van Akzo, Unilever. Ik heb altijd gewerkt met de industrie. Daar moet je mensen opvoeden. De penningmeester van het Nederlandse bestuur van het WNF, Evert van Braam Houckgeest zat ook bij ons. Hij was thesaurier van prins Bernhard. Hij heeft de eerste vijfduizend gulden, uit privézak van prins Bernhard, aan Milieudefensie gegeven. Dat was het opstartkapitaal, een gigantisch bedrag.”

Waren de bestaande clubs blij met jullie?
“Zeker niet allemaal, we bleken concurrent van de Contactcommissie voor Natuur en Landschapsbescherming, Cultuur, Wetenschap en Kunst. Een kéurig gezelschap. Die kwamen me vertellen dat Milieudefensie niet mócht, want zij deden al alles. Activisme konden we niet gebruiken. De natuur moest bewaard worden in goed overleg met

“De eerste vijfduizend euro kwamen uit de privézak van Prins Bernhard”

de overheden. Later is de Contactcommissie gefuseerd met Milieuzorg Zeist, en dat werd Stichting Natuur en Milieu.”

Waren jullie zulke activisten dan?
“Natuurlijk. Ik was actief in de Jordaan en voor Amsterdam Autovrij en de Lastige Amsterdammer met de provo’s. Wij bekladten auto’s die geparkeerd stonden op de gracht. Deden we ‘s nachts, met afwasbare paarse muurverf.”

Hoe kwam het dat Milieudefensie zo’n vlucht nam?
“De tijd was er rijp voor. In 1968 was ik televisiemaker bij de NRCV. Jaap Molenaar hield daar een emotioneel verhaal voor alle documentairemakers en zei: we moeten iets doen

met ‘milieu’. Dat was een nieuwe term. We maakten toen een serie programma’s en die sloegen onverwacht enorm aan. Het publiek wist blijkbaar dat de wederopbouw gepaard ging met afbraak en vernietiging. In het najaar van 1970 – ik schreef toen over milieu voor *Elsevier* – ben ik op studiereis naar Amerika gegaan en daar kwam ik Environmental Defense Fund tegen. Daar heb ik ‘Milieudefensie’ van gemaakt. Iedereen zei: belachelijk, wat een militair woord, maar het is een geuzennaam, jullie zouden er niet aan denken om die naam kwijt te raken.”

Is Friends of the Earth Nederland geen goede naam?
“David Brower, oprichter van Friends of the Earth, wilde ons ‘Vrienden van de Aarde’

noemen. Ik niet, want het connoteert met de Nazi-terminologie: ‘Freunde der Erde’. In Duitsland heet het ‘Friends of the Earth’, om dezelfde reden. Dus heten we Milieudefensie.”

U zat ook in de Club van Rome. Wat is de invloed daarvan geweest?
“Tijdens diezelfde studiereis liep ik tegen Dennis Meadows aan, die het *Limits to Growth* rapport aan het maken was. Ik had één exemplaar meegekregen. Het was geheim, ik mocht er niets mee doen, want Meadows wilde het twee jaar later publiceren. Eenmaal terug liet ik het zien aan de initiatiefgroep, die was overdonderd. Ik stencilde enkele honderden kopieën. Stiekem. Op elk rapport schreef ik: *confidential, not for publication*. Dus dat kwam overal terecht. We hebben het laten exploderen in september ‘71. Binnen een dag was het in Duitsland een explosie. In Amerika niet. Daar is de Club van Rome nooit bekend geworden. In de Sovjet Unie wel. Gorbatsjov is lid.”

Was Meadows niet heel boos?
“Nee, die vond het prachtig, maar er was wel één Nederlands lid van de club, professor Böttcher, en die was razend. Hij wilde een keurige publicatie. Maar wij niet, dit was dynamiet. En dat bleek! Achthonderdduizend artikelen, 13 miljoen exemplaren in 52 talen.”

Wat vindt u van de kritiek op het rapport?
“Allemaal onzin. We zouden geen rekening houden met innovatie, maar we laten overal zien dat innovatie bijna geen invloed heeft op de curves. We zouden gezegd hebben dat de grondstoffen ‘op zouden raken’, maar we hebben enkel berekend dat we in 2050 door het systeem heen schieten. We rekenen elke twee, drie jaar het model weer door met de nieuwste statistische data. Het staat formidabel overeind. Het gaat nog steeds mis tussen 2030 en 2050.”

Wat vond de Raad ervan dat er een Vereniging werd opgericht?
“Prima! Peter Konijn heeft dat gedaan. Hij kwam uit de reclamewereld. We kregen ons eerste logo, een zonnetje, een bloemetje, een visje, gemaakt door FHV, het belangrijkste reclamebureau van Nederland, gratis. Zij →

Geboren: 15 april 1941
Opleiding: Master in Menselijke ecologie (Athene), Bachelor Systeemtheorie (New York) en Sociale psychologie (Amsterdam)
(Mede)oprichter van: Milieudefensie, Bezinningsgroep Energiebeleid, het Centrum voor Energiebesparing (CE) en de Stichting Toegepaste Ecologie, Instituut voor Milieuvraagstukken en Systeemanalyse IMSA Amsterdam.
Bestuursfuncties en lidmaatschappen: een groot aantal, waaronder - 1992 tot 1997 vice-voorzitter van de adviesraad van het Wuppertal Instituut. Lid van de Club van Rome. Lid van de World Academy for Art and Science. Adviesraden van Tendris, De Kleine Aarde, Stichting Nederlands Cultuurlandschap, Biologica.
Onderscheidingen: Rachel Carson Medaille (Vereniging van Milieuprofessionals), Officier in de Orde van Oranje Nassau.
Publicaties: 1970-2006 bijdragen in dag- en weekpers, wetenschapspers en televisie. *De natuur telt ook mee* rapport van de Club van Rome. *Groene economie*, Delft 1983. *A new green deal, beyond the financial crisis*, 2009.
Web: www.imsa.nl, www.clubofrome.org

“Agenderen van zaken zonder mandaat van een achterban is gevaarlijk”

→ regelden ook hele pagina’s in kranten, voor nul. Zo’n tijd was het. Dat is mijn bezwaar ook altijd geweest naar Natuur en Milieu, dat ze geen vereniging zijn. Het agenderen van zaken zonder dat je daarvoor een mandaat van een achterban hebt, is buitengewoon gevaarlijk. Je kunt volledig worden uitgeschakeld door mensen die onze onderwerpen niet willen, en dat is ook gebeurd. Twee jaar geleden hadden we een strategisch beraad met alle milieclubs, behalve Natuur en Milieu. Die avond zeiden we: denk eraan jongens, er komt een rancuneuze wereld, via de PVV en de VNO. Dat verliezen we als we geen strategische verandering doorvoeren. Daar is niet naar geluisterd.”

Wat doen we verkeerd?

“Alle grote milieuwinst van de afgelopen veertig jaar is door onderhandelen tot stand gekomen. Kijk naar de Tweede Maasvlakte. Ik zei: jullie betalen je blauw aan procederen, de kans is 80 procent dat je verliest, en heb je dan milieuverbetering? Toen hebben we een wetenschappelijk model ontworpen. Ik heb het Havenbedrijf zo ver gekregen dat ze de onderhandeling accepteerden. Dit zat erin, niet meer. Meer milieu op de Maasvlakte en een cultuurverandering binnen het Havenbedrijf. Ik vond wel, de kennis was eigenlijk te gering bij Milieudefensie. Als wij, de milieubeweging, fouten maken, dan zijn we de klos. VNO-NCW, die mogen alles bij elkaar jokken, en dat doen ze ook, maar wij mogen dat niet.”

Sommigen vinden dat zulke overeenkomsten geen goed idee zijn.

“Ik weet nog dat het WNF ging samenwerken met de *Telegraaf*. Man, iedereen stond op z’n achterste benen. Het betekende wél 500 duizend donateurs erbij. Nog een voorbeeld: Borssele, Jan Paul van Soest en ik hebben geholpen Borssele open te houden. Nou, nou, nou, de hele milieubeweging viel over ons heen.”

Dat is niet heel verwonderlijk, toch?

“Toenmalig staatssecretaris Van Geel zat klem. In het regeerakkoord stond dat dat ding dicht moest, maar de energiemarkt was net geprivatiseerd. Dus met welk juridisch argument wil je ‘m dan sluiten? Dat had twee, drie miljard euro gekost, die Van Geel niet had gekregen van Gerrit Zalm. Dus we zeiden: onderhandel, zodat in ruil voor een paar jaar extra draaien er een duurzaamheidsfonds komt. Dat werd de SDE-regeling: 500 miljoen voor duurzame energie. Hetzelfde hebben we gedaan met de NAM en het Waddenfonds. En we hebben die idiote kernenergiewet herschreven. Daardoor krijgen we nooit een nieuwe kerncentrale. Die kernenergielobby, daar kun je gehakt van maken, maar we zijn te zwak. Ik hoor telkens maar dezelfde, oude argumenten. Er zijn bijvoorbeeld geen aannemers beschikbaar om die dingen te bouwen! Iedereen zit voor de komende vijftien jaar vol, of is failliet.”

U heeft zichzelf ook niet populair gemaakt met het uitonderhandelen van gaswinning

onder de Waddenzee om de kokkelvisserij weg te krijgen.
“Ken je dat gebied? (Hij wijst op een schilderij.) Dat is Terschelling, dat heb ik zelf geschilderd. Ik woon daar. Ik weet precies wat daar gebeurt. De wetenschappelijke consensus was evident. De schelpdiervisserij is zeer schadelijk. Maar de Waddenvereniging was vooral tegen gaswinning. Met het wetenschappelijke model hebben we die dingen kunnen uitruilen, met 800 miljoen in het Waddenfonds. We hebben er zelfs een prijs voor gekregen, het is het mooiste model dat ik ooit gemaakt heb. Het staat daarin, geef maar. (Hij bladert in het liber amoricum.) Zo’n mooi model!”

Zijn milieuorganisaties die niet willen onderhandelen niet gewoon nodig?
“De *bad cop*? Die heb je nodig, absoluut. Milieudefensie mag dat zijn als dat strategisch verstandig is. Maar je moet dat per keer bekijken.”

Als u nu naar Milieudefensie kijkt, bent u dan tevreden?
“Nou, ik maak me zorgen. Ik ben er nog

steeds trots op, maar ik zie weinig in symbolische kwesties. Dat geldt voor de milieubeweging in het geheel. Zoals campagne voeren voor vleesloos eten. De vleesconsumptie neemt alleen maar toe. Waarom moet je dat dan permanent agenderen? Voor al dit soort dingen geldt: het probleem is groot, maar besteed dat geld niet aan iets zonder enig effect. Op Terschelling eet je wild, trouwens. Wij eten onze eigen eenden. Met 250 man bezitten we een eendenkooi. Die hebben een goed leven gehad.”

Er zijn ook wel wat aanvaringen geweest met Milieudefensie.
“Dat was elke keer als ik zei: je moet je huiswerk beter doen. Je hebt een krachtige milieubeweging nodig om die onderhande-

lingen te voeren. Ooit maakte het magazine een nummer waarin ik, Pim Fortuyn en Simon Roozendaal werden aangevallen op onze superego’s. Toen vroeg ik Theo Wams, de directeur: had je niet wat beters te doen? Je tegenstanders spinnen hier garen bij!”

Is het erg links om je eigen mensen aan te vallen?
“Ja, zo is Jacqueline Cramer ook doorlopend aangevallen door haar achterban, en zij had vervolgens geen draagvlak meer in het Kabinet. Dan ben je dus hier (wijst naar zijn voorhoofd) als milieubeweging. Toen Liesbeth van Tongeren werd gepakt vanwege die stenen in de Noordzee, toen heb ik haar publiekelijk verdedigd, als enige. Daarover heb ik een aanvaring gehad met Bernhard Wien-

tjes. Dat is niet helemaal meer goedgekomen. En ik ben wel aangevallen omdat ik samenwerkte met het bedrijfsleven. Toch is dat ook het begin van Milieudefensie.”

U werkte ook met Monsanto, dat is toch een vreselijk bedrijf?
“Man, hou toch op, flauwekul! Monsanto zit vol met ex-activisten. Braungart, van Cradle to Cradle, belde me en zei: Bob Shapiro van Monsanto wil de wereld verbeteren, kom praten. Maar ik wilde niet. Later belde Kate Fish, voorheen Rainforest Campaign, die daar werkte, toen ben ik gegaan. Twee jaar heb ik gewerkt aan een risicomodel. Wat bleek? Zowel van Monsanto als van hun tegenstander Greenpeace bestond de helft van de claims uit gebakken lucht.”

Is gentech niet gewoon altijd een probleem?
“Nee. Greenpeace was tegen het caroteengen in rijst, Gouden Rijst. Dat gen zou vijf miljoen blinde kinderen schelen. Als je daar tegen bent, dan heb je geen moraal. Dan schaad je de zaak. *Milieudefensie Magazine* schreef ook, als een roddelblad: ‘Van Dieren werkt met Monsanto’. Mij heeft niemand gebeld, dat is geen hoor en wederhoor, dat kan toch niet. Ik wil niet dat mijn Milieudefensie fouten maakt!”

Wat vindt u van dit soort kritiek?

“Dat interesseert me echt helemaal niks. Het zijn randfiguren die zulke dingen roepen. Ik heb een hele grote achterban. Echt, ik krijg geen hatemail hoor, juist het tegenovergestelde, ik krijg lovemail.” □

Campagnevoeren is een kwestie van doen, en daarvan leren. Drie door de wol geverfde campagneleiders geven een kijkje in de keuken. Campagnevoeren in vijf lessen.

Tekst **Han van de Wiel** Beeld **Sebastiaan ter Burg**

De kunst van het campagnevoeren

1 Succes is een relatief begrip

Over succes valt te twisten. Succes kun je op verschillende manieren meten, zegt Klaas Breunissen van Milieudefensie. “Je moet onderscheid maken tussen milieuresultaat en procesresultaat.” Met ‘procesresultaat’ doelt hij op bijvoorbeeld de nieuwe leden die zich met bosjes aanmelden, of de plek die de organisatie dankzij een campagne aan de onderhandelingstafel weet te veroveren. Gemeten naar het ‘milieuresultaat’, daarentegen, draaien nogal wat campagnes van milieuorganisaties uit op mislukkingen en hooguit op gedeeltelijk of tijdelijk succes. Schiphol groeit mede dankzij de Polderbaan als kool, ondanks de Bulderboscampagne. Files zullen blijven bestaan, ook al experimenteerden 390 duizend werknemers november vorig jaar met Het Nieuwe Werken. Het leefgebied van de orang-utan verdwijnt nog steeds om plaats te maken voor palmolieplantages, ook al hebben Unilever en Nestlé na acties van Greenpeace het beste voor met deze primaten. En de open ruimte slinkt, door nog meer bedrijventerreinen, ‘witte schimmel’ en zichtlocaties – daar helpt geen Trek de Groene Grens campagne aan.

Toch geldt Trek de Groene Grens dus als een succesvolle campagne, omdat ze “op het juiste moment de zorgen van veel mensen over de verrommeling van het landschap verwoordde”, zegt Breunissen. De campagne gaf het verzet van lokale groepen een landelijke stem, uitstraling en steun in de rug. Mensen zagen dat ze niet alleen bezig waren. Doel was het opnemen van harde

grenzen (‘rode contouren’) aan de bebouwing in de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening. Breunissen: “Er zat een kabinet dat luisterde naar ngo’s. Minister Jan Pronk nam ons buitengewoon serieus.” Uiteindelijk is die nota er niet gekomen door de val van het kabinet Kok-II. Onder het eerste kabinet-Balkenende werd de ruimtelijke ordening gedecentraliseerd. Breunissen: “Voor de nieuwe minister was de Kamer van Koophandel de natuurlijke gesprekspartner.” Een campagne kan daarnaast succesvol zijn als ‘veel mensen’ worden bereikt. Het Nieuwe Werken, georganiseerd door Stichting Natuur en Milieu, bereikte volgens Olof van der Gaag van die organisatie 10 miljoen mensen; Zeekracht, een coöperatie die door Natuur en Milieu is opgezet voor meer windenergie op de Noordzee, heeft inmiddels 10 duizend leden: ‘procesresultaten’.

2 Vijand is niet noodzakelijk

Is een campagne zonder conflict mogelijk? Ja hoor. Zie de campagne Hart voor Hout van Milieudefensie, die vol voor het FSC-keurmerk ging. Zie Zeekracht. Zie de campagne ‘1 miljoen spaarlampen’ van Greenpeace, die volgens Joris Thijssen bijdroeg aan het Europese verbod op gloeilampen. “Een positieve campagne zet je in als je iets van een bedrijf vraagt dat gemakkelijk haalbaar is.” Positief campagne voeren is moeilijker dan een ‘tegencampagne’, meent Olof van der Gaag. “‘Tegen’ mobiliseert beter. Dat zag ik al toen ik bij de Landelijke Studentenvakbond werkte: studenten komen eerder in actie als een verslechtering dreigt.” Maar Natuur en Milieu ziet niet veel in het conflictmodel. Natuur en Milieu wil verbinden, versnellen en verzilveren. Van der Gaag: “Bij ons ligt de focus altijd op de oplossing, onafhankelijk van de overheid. Voor tegencampagnes heb je andere milieuorganisaties, dat hoeven wij niet te doen.” Een conflict is niet nodig, meent ook Breunissen van Milieudefensie, de organisatie die het conflict niet schuwt. “Maar er moet natuurlijk wel een belangentegstelling zijn. Dat is ons bestaansrecht. We mobiliseren mensen omdat er een gevoel van urgentie is: handel nu, straks is het te laat. Nieuw is, dat we niet alleen het pro-

bleem signaleren maar ook de oplossing agenderen.” In dat opzicht lijken Milieudefensie en Natuur en Milieu wel op elkaar.

3 Geluk dwing je af

Louis van Gaal weet het zeker: geluk kun je afdwingen. Maar ook hem laat het soms in de steek. De campagneleiders denken er net zo over. “Succes kun je deels plannen”, zegt Van der Gaag. “De week van Het Nieuwe Werken vond bewust in het najaar plaats, als de kans op slecht weer en lange files groot is. Tijdens de actieweek, vorig jaar november, was het beestenweer.” Maar het grootste succes in die week was de ongeplande Roze Badjassenactie. Studenten gingen ’s ochtends op twintig drukke verkeersknooppunten langs de weg staan, in een roze badjas, onder het motto ‘Begin je werkdag in je badjas en niet in de file’. Een originele actie, met veel media-aandacht, die niet uit de koker van het campagneteam kwam maar ‘ergens in de Achterhoek’ is ontstaan. Op zo’n moment moet je kunnen improviseren, meent Van der Gaag. “Niet bang zijn voor onverwachte gebeurtenissen maar ze omarmen.” De Zeekrachts campagne van Natuur en Milieu kreeg eveneens een onverwacht zetje in de rug. Toen architect Rem Koolhaas het Masterplan Zeekracht presenteerde, brak de gasoorlog tussen Rusland en Oekraïne in volle hevigheid uit. “Onze boodschap viel opeens in vruchtbare aarde”, zegt Van der Gaag. “Zelfs *de Telegraaf* schreef op de voorpagina positief over het Masterplan Zeekracht.” Dan moet een campagneteam in staat zijn een tandje bij te schakelen, en mee te surfen op de sterke golf. “Je moet een goede strategie hebben, je huiswerk goed doen, de feiten op orde hebben”, zegt Joris Thijssen. “Dan ben je klaar als zich onverwachte momenten voordoen.” Zo’n moment deed zich ook voor tijdens de Brent Spar campagne, tegen het laten zinken van dit olielaadstation door Shell: de Duitse bondskanselier Helmut Kohl die het voor Greenpeace opnam. Zelfs de Nederlandse minister Hans Wijers deelde mee dat hij zijn chauffeur niet zou ontraden om het tanken bij Shell voorlopig maar even te staken. “Je moet ook een beetje mazzel hebben”, zegt Thijssen. →

→ Toeval en pech kunnen eveneens dichtbij elkaar liggen. Op 30 maart 2001, één dag voor een landelijke actie van de campagne Trek de Groene Grens (mediamoment!), maakte koningin Beatrix de verloving van Willem Alexander en Máxima bekend. Voor de media een vettere kluif dan welke campagne van wie dan ook. Diezelfde campagne won later aan momentum, toen *de Volkskrant* de campagneleus overnam. Breunissen: “Geluk kun je afdwingen door er te zijn als het moment zich voordoet. En door met een team te werken dat snapt hoe het werkt en goede contacten heeft in de samenleving.”

Meer dan geld alleen

Veel geld in de campagnekas is prettig, maar beslist geen noodzakelijke voorwaarde voor succes. Ideeën, daar gaat het om. “Alles begint met een goed idee”, zegt Olof van der Gaag van Natuur en Milieu. Geld is bepaald niet onbelangrijk. Natuur en Milieu is door het opdrogen van de overheidssubsidie voor het voeren van campagnes grotendeels afhankelijk van fondswerving. Dat kan lang duren, zodat de fut er bij voorbaat al uit gaat. Bovendien hebben veel fondsen de onhebbelijkheid hun particuliere voorwaarden te stellen. De een geeft alleen geld aan projecten die tot duidelijke gedragsverandering leiden, een ander staat erop dat jongeren worden aangesproken, nummer drie benadrukt het benaderen van allochtonen. Maar, zegt Van der Gaag, “toch is fondsenwerving uiteindelijk beter dan subsidieverslaving. Volgens hem is de fondswerving vaak “zeer succesvol” en “100 procent in lijn” met wat Natuur en Milieu wil. Greenpeace heeft het gemakkelijker. Deze organisatie neemt geen geld aan van overheden en bedrijven en moet het grotendeels doen met geld van de

circa 3 miljoen donateurs wereldwijd. “Wij zijn dus echt onafhankelijk”, zegt Thijssen. “Ik hoef me niet druk te maken om fondswerving en kan me toeleggen op de inhoud. Dat is uniek.” Net als Natuur en Milieu kreeg ook Milieudefensie klappen te verwerken door het opdrogen van overheidssubsidie, al heeft deze organisatie de inkomsten altijd redelijk gespreid weten te houden. Breunissen: “Ik betreur het dat de overheid minder geld beschikbaar stelt, want ons werk leidt simpelweg tot betere besluitvorming. Maar er is niks mis mee om de achterban meer aan te spreken. Daar ligt ook onze kracht. En het is goed voor de beeldvorming. Het zegt wel wat, als je namens tienduizenden spreekt.” Een campagne kost een paar ton, maar in de week van Het Nieuwe Werken scoorde de goedkope Roze Badjassen-actie het beste. Die kostte maar 5 duizend euro. Het beste bewijs dat ook bij campagnevoeren geld niet gelukkig maakt.

Lastige onderwerpen anders formuleren

Shell, Unilever en kolencentrales aanpakken, de Groene Grens Trekken, windenergie op zee stimuleren: kiezen milieuorganisaties voor de gemakkelijke weg? *Bad guys* aanpakken scoort goed en geen zinnig mens is tegen windmolens op zee. Durven ze onderwerpen die de levensstijl van hun achterban raakt misschien niet aan te pakken? Wanneer, om maar een voorbeeld te noemen,

“Je moet ook een beetje mazzel hebben”

gaat Greenpeace iets ondernemen tegen het autoverkeer? Joris Thijssen van Greenpeace schiet in de lach. Dat Greenpeace geen actie onderneemt tegen het groeiende autoverkeer heeft niks te maken met de angst om de 500 duizend donateurs tegen het hoofd te stoten. Thijssen: “Er liggen strategische keuzen aan ten grondslag. Een: bij klimaatverandering draait het om CO₂, en daarbij zijn energiebedrijven de grootste bron, niet mobiliteit. Twee: wat is het alternatief voor automobiliten? Aan een oproep om meer met het openbaar vervoer te gaan of een Prius te kopen geeft hooguit 5 procent van de mensen gehoor. Hoe krijg je de rest mee?” Door de bezuinigingsgolf besloot Milieudefensie twee van de vijf thema’s te schrappen. Een van de slachtoffers was klimaatverandering. Breunissen: “We hebben ons afgevraagd waar we onmisbaar zijn. Dat was bij klimaat niet het geval. Milieudefensie had op dat onderwerp geen onderscheidend profiel.” Maar hoe kan een milieuorganisatie serieus worden genomen als ze niks doet aan hét onderwerp van deze tijd? “Naast het belang van een thema, zijn ook kansrijkheid, onderscheidend profiel en urgentiegevoel belangrijke afwegingscriteria. Klimaatverandering blijft, vergeleken met andere thema’s, lastig hanteerbaar en voorstelbaar te maken en te vertalen in een handelingsperspectief voor mensen.” □

Silvia Roukens, 28
Studie: onderwijskunde
Zet zich in voor: JMA (Jongeren Milieu Actief, van Milieudefensie), DuurzameStudent.nl, Studentennetwerk Morgen, NJR (Nationale Jeugdraad, werkgroep Jong&Duurzaam), klimaatcampagne 10:10.

Van een vriendin hoorde ik over JMA in 2004. Ik dacht: dat had ik wel gewild op de middelbare school! Ik las toen veel over milieu, maar niemand was ermee bezig. Docenten vertelden er niets over. JMA doet o.a. dingen op scholen die anders blijven liggen. Daar wilde ik bij helpen. Ik heb er niet altijd tijd voor, zo was ik een jaar in Frankrijk om European Voluntary Service te doen bij een jongeren-educatieafdeling. Maar toen ik terugkwam, was ik alweer aan het folderen.

Ik doe allerlei vrijwilligerswerk. Ik ben hoofd-redacteur van DuurzameStudent.nl, van studentennetwerk Morgen. Voor de 10:10-campagne was ik jongerenambassadeur. Daarvoor hebben we met JMA verkleed in het roze een flashmob gehouden. Dat was een van de leukste dingen om te doen. Verder heb ik meegedaan met WNF-acties, de EKO-tellingen van Milieudefensie en Beat the Heat Now. De internationale YOUPEC conferentie van Young Friends of the Earth in Bakkum was heel inspirerend. En ik help bij het geven en ontwikkelen van de Klimaatdieet-gastlessen voor middelbare scholen van de NJR. Dat sluit goed aan bij mijn opleiding.

Ik heb onderwijskunde gestudeerd en ben net klaar. Ik moet eigenlijk op zoek naar een baan, maar ik heb het best druk. Mensen zeggen wel: je bent geobsedeerd door milieu. Ik had het liefst dat er meer mensen over na zouden denken. Ik wil iets bereiken, actie voeren, dat is toch een verschil met bij een leuke natuurclub gaan om paddestoelen te zoeken. Wat ik doe is heel gezellig. Eigenlijk zijn we een soort hippies. Het zijn allemaal van die zorgzame, lieve mensen!

“Eigenlijk zijn we een soort hippies”

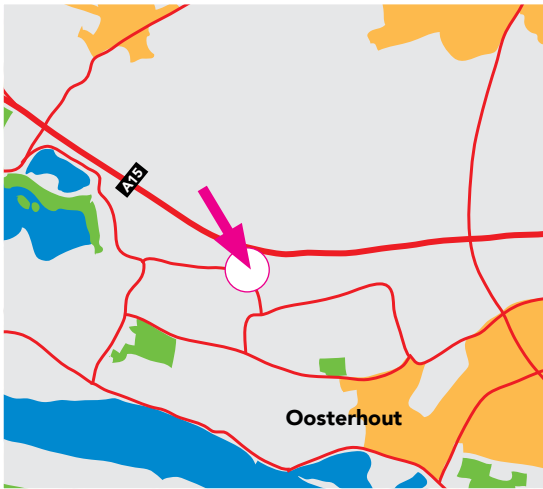
“We dachten: laten we een kaveltje kopen”

“We zijn toch zeker geen Natuurmonumenten,” klonk het soms aan het Damrak als het grondbezit van Milieudefensie ter sprake kwam. Wat is de rol van protestlandjes die geen campagnedoel meer dienen?” Tekst Myrthe Verweij en Liesbeth Sluiter

Beeld Nico Jankowski, Liesbeth Sluiter en Michiel Wijnbergh

Betuwe Bongerdd februari 2011; Jaarlijkse appelpluk van certificaathouders in september 2003; Ineke van Druten in ‘haar’ Bongerdd.

Betuwe Bongerdd
Aangekocht juli 2001
Doel tegenhouden MTC
Oppervlakte 5.024 m², of een halve hectare
Mede-eigenaren en certificaathouders 5000
Web Fietsroute vanaf Nijmegen
<http://bit.ly/dHCpoN>

In de dikke mist is de A15 nauwelijks te zien, maar des te beter te horen. Een goederentrein op de nabije Betuwelijn evenzo. Ineke van Druten, met oorwarmers tegen de februarikou, inspecteert de boomgaard in de Over-Betuwe waar ze opgroeide. Een tiental schapen houdt er het gras kort. Van Druten (55) kreeg in de jaren negentig een schets onder ogen waarin het hele gebied rond haar geboortehuis zwart gearceerd was: bouwplannen voor een Multimodaal Transport Centrum (MTC) bij Slijk-Ewijk. “Ineens lag er het plan voor een loei van een haven, van de Waal tot hier.” Een industrie- en een overslagterrein ter grootte van vijfhonderd hectare, gekoppeld aan de aanleg van de Betuwelijn en nieuwe snelwegen. “Dat kan niet, het lijkt straks wel Rotterdam hier, dacht ik.” Van Druten richtte de Stichting voor Behoud van een Open Betuwe op. Zes jaar later verkocht ze met haar broer een strook land aan Milieudefensie. Dat werd protestboomgaard de Betuwse Bongerdd, waarmee de plannen voor het MTC gedwarsboomd moesten worden. Vijfduizend mensen kochten een eigendoms- of plukcertificaat van de Bongerdd. In 1914 plantte haar grootvader de eerste appelbomen op het weiland. “Binderzoet bewaarappelen, lekker voor in de hete bliksem.” De hoorzittingen over de almaar veranderende plannen voor het MTC vond Van Druten voornamelijk “larielulkoek”. Betere herinneringen bewaart ze aan de gezamenlijke acties. Met vuurwerk en tonkinstokken beeldden ze de gigantische omvang van het geplande MTC uit. “Ik wist zeker dat het ging lukken. Want het was gewoon een flutplan. En Milieudefensie heeft ze schrik aangejaagd.” In 2002 kwam de Raad van State met een vernietigend oordeel en trokken gemeenten en provincie de stekker uit het project. “Mensen uit mijn omgeving beweerden: ‘dat zei ik toch al!’ Ja, na de oorlog zit iedereen in het verzet.” Als Van Druten nu nog in de Bongerdd komt, ziet ze vaak reeën, hazen, een enkele buizerd. “Het is wel vergane glorie,” vindt de tuinierster. “De bomen geven maar weinig fruit, ze worden niet meer gesnoeid.” Haar broer Arie Jansen, die op de familieboerderij naast het perceel woont en er in tweede-

hands auto’s doet, zorgt voor het hoogst noodzakelijke onderhoud. Maar nu komt er misschien alsnog een bedrijventerrein met spooroverslag. Arie: “De publicitaire waarde van de Bongerdd is nu gering. Maar verkopen? Ik zou nog even afwachten!”

Waar een wil is, is geen weg
‘Milieudefensie en Landelijk Laarbeek ontwikkelen hier rust en ruimte’, staat zeventig kilometer verderop op een bord tussen manshoog riet aan het eind van het landje van Anneke van Duppen. Zij en haar man verkochten in 2004 een strook grond aan Milieudefensie om de aanleg van een vierbaansweg bij Aarle-Rixtel dwars te zetten. “Samen sta je sterker,” motiveert ze de verkoop. Thea Wich (50) richtte Landelijk Laarbeek eind 2004 mede op, in het Brabantse Aarle-Rixtel. “Toen bleek dat ze hier in het gebied bedrijventerreinen wilden aanleggen, om met de opbrengst daarvan de autoweg te financieren, hebben we huis aan huis folders verspreid. Nou, toen hadden we ze aan het schijten...” vertelt de Brabantse met twinkelende ogen. Ze belde Milieudefensie en Willem Verhaak kwam meteen, “keurig met de trein. Geïnspireerd door het Bulderbos dachten we: laten we een kaveltje kopen.” Vooral de opening was een groot feest. “Allemaal →

Brabants Broek; Veel belangstelling bij de opening op 22 mei 2005; Henk Verbeek en Thea Wich van de actiegroep Landelijk Laarbeek op het Brabants Broek, februari 2011.

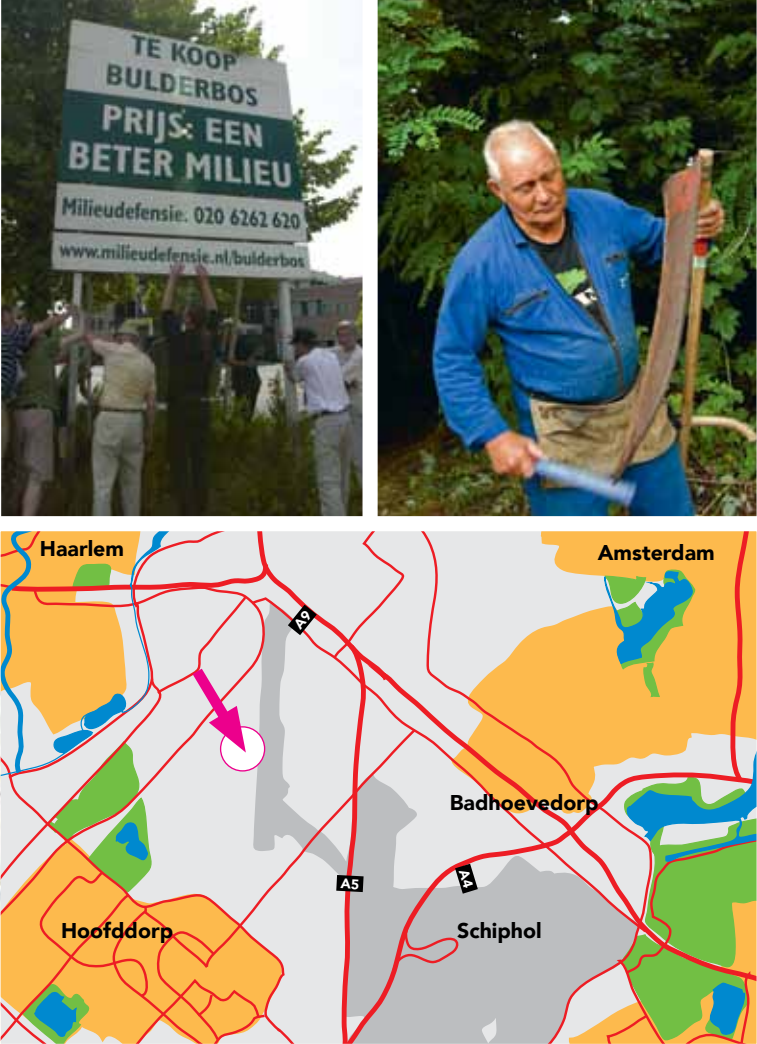
→ tenten op het weiland, een huifkar-tocht, en heel veel mensen.” Kirrende vogeltjes bevolken het stukje land in het Dommeldal, Brabants Broek gedoopt. “Staartmezen”, denkt Henk Verbeek (62), geboren en getogen in het dorp. “Vroeger waren deze elzenbosjes er voor geriefhout, om de kachel mee te stoken. En de essen werden gebruikt om stelen voor gereedschap van te maken.” Sinds 1977 circuleren er al plannen voor een weg langs het Wilhelminakanaal, als verbinding tussen Helmond en Eindhoven. “De weg zou dwars door een natuurgebied lopen. Je hebt hier bijzondere soorten zoals de grote modderkruiper, dat is een meervalachtige vis, de kamsalamander, en planten als de kleine valeriaan, de slanke sleutelbloem, de Spaanse ruiter en orchideeën.” Ook signaleert amateurbioloog en -historicus Verbeek vaak een boomvalk en ijsvogeltjes. “Over Amelisweerd was

destijds veel te doen. Maar hier onder-vinden duizenden hectaren de gevol-gen als de weg wordt aangelegd.” Voorjaar 2006 werden de plannen voor de aanleg van de weg ingetrokken. Maar recent heeft de provincie Brabant een nieuwe variant uit de kast gehaald, en is Landelijk Laarbeek noodgedwon-gen weer actief geworden. “We hebben nog net op tijd een ziens-wijze ingediend. De site is weer in de lucht, en we hebben een verkiezings-debat georganiseerd. Het is weer tijd van actievoeren. Dat ‘dat kaveltje van Milieudefensie’ hier nog ligt, vinden de voorstanders van de weg niet leuk. Dat geeft de mensen hoop. Het Brabants Broek verkopen? De komende twintig jaar nog niet, want het plan komt steeds weer terug!”

Sprookjesbos
In de Randstad is intussen nog nul komma zes hectare over van de moe-der aller protestlandjes van Milieu-defensie, het Bulderbos. De rest ervan

Brabants Broek
Aangekocht juli 2004
Doel tegenhouden vierbaansweg door landelijk gebied
Oppervlakte 1000 m² of 0,1 hectare
Aantal certificaathouders 2000
Web Landelijk Laarbeek
www.niksweg.nl

ligt inmiddels onder de Polderbaan van Schiphol. Maar dat restant, door zesduizend mensen aangelegd in november 1994, is een paradijselijk stukje natuur geworden. Het Bulderbos mag dan niets meer blokkeren, het kwinkelt volop. De vogelaar hoort er een vink, een putter, een winter-koninkje, een tuinfluiter en een ring-mus. Leeuweriken zijn niet zeldzaam en in het dichtst van het gebladerte zit een ransuilennest. Al jarenlang komen kinderen helpen het bos uit te dunnen, via het jeugd-werk van het naburige Vijfhuizen en onder begeleiding van de vrijwillige Bulderboswachters en Landschap Noord-Holland. Wandelaars en fietsers strijken hier neer en verbazen zich over het sprookjesbos tussen de bieten en het koolzaad. En vliegtuigspotters gebruiken het als wc, helaas. Gerda Roset (76), voorheen actief in actiegroep de Baanbrekers, en nu de spin in het web van de Bulderboswach-ters, hoopt dat Milieudefensie het

Het Te Koop bord krijgt in augustus 2001 een nieuwe plek in een plantsoentje aan het Raadhuisplein in de Haarlemmermeer; Onderhoudsdag van het Bulderbos in de zomer van 2010

Bulderbos
Aangekocht 1994
Doel tegenhouden vijfde baan Schiphol
Oppervlakte aanvankelijk 7500, nu nog 6000 m² of 0,6 hectare
Juridische mede-eigenaren 350
Web Milieudefensie Haarlemmermeer: <http://bit.ly/hjr01x>

Bulderbos in ere houdt. “Het is een historisch symbool van het verzet tegen de uitbreiding van Schiphol.” Dat de nieuwe directeur van Milieudefensie op bezoek kwam was positief, maar wat meer betrokkenheid vanuit het hoofdkwartier zouden de Bulderbos-wachters waarderen. “We willen graag een website. Dan kunnen we publice-ren welke planten, vlinders en vogels tussen al die verschillende bomen leven.” In juli en oktober houden de Bulderboswachters weer een onder-houdsdag. □

Anders gaan leven

Sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw vond er een aantal opmerkelijke veranderingen plaats in het denken en doen van “de” milieubeweging. Eén van de opvallendste trends is het groeiende geloof in technologische oplossingen. Tijdens de jaren zeventig verkondigden milieubeschermers nog dat we onze levensstijl zouden moeten aanpassen. De nadruk lag ten-minste gedeeltelijk op oplossingen aan de vraagzijde: minder consumeren, minder energie verbruiken, anders gaan leven. Vandaag is die boodschap zelden nog te horen.

Het idee is nu dat een moderne, westerse levensstijl wel degelijk duurzaam kan zijn. De aandacht is vrijwel volledig verschoven naar de aanbodzijde. Het energieverbruik en de consumptie worden niet meer in vraag gesteld, het gaat er nu om dat energieverbruik en die consumptie zo milieuvriendelijk mogelijk te maken. Dat komt neer op het inzetten van “duur-zame” technologie: zonnepanelen, windturbines, spaarlampen, led-lampen, warmtepompen, biobrandstoffen, elektrische auto’s, hogesnelheidstreinen, enzovoort.

De milieubeweging is haast collectief blind voor de perverse effecten van deze energie-efficiënte apparatuur: ze leidt niet zelden tot meer in plaats van minder energieverbruik omdat ze nieuwe toepassingen met zich meebrengt. Dat die duur-zame spitstechnologie vaak toxisch is bij productie of als afvalproduct, en dat er voor de fabricage ook veel energie en zeldzame metalen vereist zijn, wordt over het hoofd gezien. En als het problematische karakter van een “duurzame” tech-nologie dan uiteindelijk toch wordt erkend, zoals in het geval van biobrandstoffen, dan wordt er vervolgens gerekend op een toekomstige verbetering van de technologie, in dit geval de “tweede generatie” biobrandstoffen. Waarvan niemand vooralsnog weet of die er ooit zal komen.

Maar liever rekenen milieubeschermers op een nog niet bestaande technologie dan de boodschap te brengen dat auto’s misschien toch niet zo’n goed idee zijn, op welke brand-stof ze ook rijden. Duurzaamheid mag comfort (of gemakzucht) niet in de weg staan. In feite is er nauwelijks nog verschil tussen wat de milieubeweging verkondigt en wat de bedrijfs-wereld en de politiek verkondigen: ook daar gelooft men volop in “duurzame” technologie, want die levert werkgelegenheid en extra productie en consumptie op. Je kan dan concluderen dat de milieubeweging haar agenda heeft gerealiseerd. Maar je kan met evenveel recht beweren dat ze onschadelijk is gemaakt.

Kris De Decker is oprichter van Lowtech magazine.
www.lowtechmagazine.be

NATUUR & MILIEU FELICITEERT MILIEUDEFENSIE MET HAAR 40-JARIG BESTAAN!

MILIEUDEFENSIE MAAKT ZICH AL 40 JAAR STERK VOOR EEN
BETER MILIEU EN MAG TROTS ZIJN OP HAAR SUCCESSEN.

Samen staan we voor een duurzame wereld en samen staan
we sterk. Wij hopen dat u Milieudefensie nog lang wilt steunen.
Nederland kan een krachtige en brede milieubeweging goed
gebruiken. Wilt u daarom een tweede organisatie steunen:
u bent natuurlijk van harte welkom bij Natuur & Milieu.

NATUUR
& MILIEU

WWW.NATUURENMILIEU.NL

40 jaar in 40 beelden

Blokkades, bezettingen, spandoeken, banners, posters, verkleedpartijen, petities... In de afgelopen veertig jaar heeft Milieudefensie een keur aan creatieve, spannende, ludieke of confronterende acties gevoerd voor een beter milieu. Op de volgende pagina's een greep uit het rijke verleden.

1. Dodewaard, september 1981. Legendarische demonstratie tegen kernenergie waarbij de ME met veel machtsvertoon de 15 duizend demonstranten te lijf gaat.

2. Den Haag, november 2002. Zes vaten met gevaarlijke bestrijdingsmiddelen worden afgeleverd bij het ministerie van landbouw omdat minister Veerman de bestrijdingsmiddelenwet versoepeld heeft. (Michiel Wijnbergh, MW)

3. December 2003. Actieposter voor een beter openbaar vervoer. Milieudefensie haalt binnen 11 weken zo'n 125 duizend handtekeningen op van bus- en treinreizigers.

4. Alphen a/d Rijn, 10 juni 2006. Manifestatie tegen de vele bouwplannen in het Groene Hart. (MW)

5. Eindhoven, 8 oktober 1996. Actie bij het hoofdkantoor van Philips. Milieudefensie vraagt aandacht voor het recyclen van consumentenelektronica. (Xander Remkes)

6. Vermoedelijk eerste helft jaren tachtig. Actieposter van de campagne tegen het kartonnen melkpak

7. Maart 2009. Met een tour langs een groot aantal filialen in heel het land worden klanten van Albert Heijn geïnformeerd over het drama achter goedkoop vlees. (MW)

8. 1991. Actieposter tegen plastic bekertjes.

9. 1993. Houd je klep dicht. Poster en 'Free card' van de campagne tegen ongewenst drukwerk.

10. Amsterdam IJburg, Valentijnsdag 2009. Protestactie tegen de bouwplannen in het IJmeer. (Brenda Poppenk)

11. Den Haag, 24 november 2000. Een van de duizenden actievoerders die vanwege de dreigende mislukking van de klimaatconferentie in Den Haag een dijk van zandzakken hebben aangelegd rond het conferentiecentrum. (MW)

12. Schiedam, 4 april 2002. Het kantoor van IHC Caland wordt ondergespoten met zo'n 6000 liter biologische modder omdat dit baggerbedrijf nog steeds zaken doet in Birma ondanks wereldwijde protesten. (MW)

13. Voorburg, 6 januari 2003. Actie voor verlagen maximum snelheid op de A12. (MW)

14. 1995. Actieposter voor de campagne tegen de vijfde baan van Schiphol, getekend door Opland.

15. Midden-Delfland, 15 mei 2004. Ook de schapen protesteren tegen de aanleg van de A4 Midden-Delfland tijdens een manifestatie. (MW)

16. Den Haag, 14 april 1986. Spandoekactie tegen zure regen bij het Shell hoofdkantoor.

17. Den Haag, 13 februari 2007. Actievoerders overhandigen, verkleed als Miss Piggy, de ruim 100 duizend handtekeningen voor het burgerinitiatief tegen de bio-industrie aan het parlement. (MW)

18. Knooppunt Oudenrijn, 13 mei 2005. Startactie van de campagne tegen luchtverontreiniging: 'Nederland in ademnood'. (MW)

19. Kampen, 1990. Actie tegen de handel in Afrikaans hardhout door houthandel Wijma.

20. Vermoedelijk 1989. Actievoerder van Milieudefensie beplakt PVC-verpakkingen met waarschuwingstickers. (Marcel Terlouw).

21. Januari 2006. Om aandacht te vragen voor energieverpilling plakt de Partij voor Drog Voeten in meer dan 39 gemeenten verkiezingsposters op voor de gemeenteraadsverkiezingen van 7 maart.

22. 1984. Actieposter voor 'echte' zuivelproducten.

23. 1992. Actieposter voor het recyclen van plastic flessen en verpakkingen

24. 1995. Actieposter van campagne tegen het gebruik van gif bij de bloembollenkweek.

25. 1988. Actieposter tegen de gevolgen van de groei van het autoverkeer (de katalysator lost de problemen niet op).

26. 1998. Actieposter roept ABN Amro op om het geld van zijn rekeninghouders alleen nog in schone en eerlijke projecten te stoppen.

27. Circa 1983. Een nog jonge Winsemius roept mensen op lid te worden van Milieudefensie.

28. Ede, januari 2003. Het roemruchte affiche van de verkiezingscampagne, er was ook een CDA-variant.

29. Circustheater Scheveningen, 16 mei 2006. Milieudefensie en vertegenwoordigers van groepen uit Nigeria praten met Shell-directeur Jeroen van der Veer bij de jaarlijkse aandeelhoudersvergadering. (MW)

30. Den Haag, 20 september 2009. Haagse hopjesrace in het kader van de autovrije dag. (MW)

31. Amsterdam, 31 augustus 2006. Pinguïns protesteren tegen de bijdrage van Schiphol aan klimaatverandering. (MW)

32. 2000. Actieposter van de campagne 'Trek de Groene Grens'

33. 1990. Actieposter tegen wegwerpverpakkingen

34. Amsterdam 30 november 1995. Freek de Jonge vastgeketend bij een tankstation van Shell uit protest tegen haar activiteiten in Nigeria.

35. Schiphol, 19 februari 1998. Dertien actievoerders van Milieudefensie beklimmen de romp van een vliegtuig en houden het twee uur lang bezet. (MW)

36. 1994. Poster voor het eten van minder vlees

37. 1987. Milieudefensie neemt het initiatief tot de Milieutelefoon waar burgers terecht konden met vragen over het milieu. In 1998 wordt de Milieutelefoon verzelfstandigd en gaat verder als Milieu Centraal.

38. 1987. Actieposter tegen drijfgassen in spuitbussen. Gezamenlijke campagne van milieu- en consumentenorganisaties.

39. 1993, Delfzijl. Actie tegen de Cloortrein van Akzo

40. Voorschoten, 25 mei 2007. Uitreiking van de Botte Bijl Award aan tuincentrum Life & Garden omdat de keten veel meubelen van 'fout' hout verkoopt. (MW)

Milieudefensie werkt volgens de zogenaamde escalatieladder: eerst onderhandelen, later zo nodig gecontroleerd de druk opvoeren. De campagne tegen de nieuwe Polderbaan van Schiphol kiest echter vanaf het begin voor de confrontatie. Een terugblik op een lange strijd tegen Neerlands trots.

Tekst Wendy Koops Beeld Thomas Schlijper en Michiel Wijnbergh

“Hier zijn we, jullie hebben rekening met ons te houden!” Bij de lancering van de Milieudefensie-campagne ‘Minder Schiphol, Meer Milieu’ was de boodschap helder. In een onder valse naam op Schiphol zelf gehuurd zaaltje, met – lekker theateraal – zicht op de taxiënde vliegtuigen, werd bij die persconferentie in het najaar van 1993 al meteen gedreigd met het platleggen van de luchthaven. Voormalig Milieudefensie-directeur Wijnand Duyvendak was campagneleider. “We hadden ballonnen met zilverpapier en zeiden: als Schiphol uitbreidt, dan laten we ze los.” Vriendelijk, maar effectief; het zilverpapier verstoort de radar. “Daarmee gaven we aan dat het een brede publiekscampagne werd, maar we bereid waren ver te gaan. Zo kwam het ook in de media.”

Escalatieladder

De bewuste keuze al meteen hinderacties uit te voeren, is niet gebruikelijk bij Milieu-

defensie. Meestal beweegt een campagne zich langs de escalatieladder: van overleg met de betrokken partijen richting kleinere en vervolgens grotere publiciteitsacties, om pas daarna bij juridische acties of blokkades uit te komen.

Duyvendak kan zich meer vinden in de combinatie actievoeren-onderhandelen. “Naast het sociaal-economisch model wilden we een groen poldermodel ontwikkelen. We zochten de parallel met de vakbeweging: proberen macht te ontwikkelen om via onderhandelingen resultaat te boeken. We hebben meer uit die escalatieladder geshopt.”

Er werd gekozen voor een focus op het tegenhouden van de Polderbaan en op besluitvorming van de overheid. Duyvendak: “Die baan was concreet, met hinderlijke gevolgen voor de omgeving en heldere beslismomenten.” Als het over milieu gaat is het de overheid die de kaders schept waarin mensen en bedrijven hun keuzes maken, stelt Duyvendak. “Die is aan te spreken, die moet een andere context scheppen.”

Indertijd was het milieuvervuilende aspect van de luchtvaart echter nog nieuw. “Om je verhaal kracht bij te zetten, moet je laten zien dat het een authentieke claim is van heel veel mensen.” Of: onderhandelen heeft pas zin als je ook een machtspositie hebt. Meteen maar een grote publiciteitsactie dus.

Demonstratie

Hiervoor werd samengewerkt met lokale bewoners; mensen die zich zorgen maakten over geluidsoverlast en neerstortende vliegtuigen (actueel na de Bijlmerramp van 1992). “Die waren heel kwaad op Schiphol”, vertelt Duyvendak. “Zowel onze Milieudefensie-achterban, die principieel tegen vervuiling was, als de bewoners moesten zich in onze acties herkennen.”

Een geweldig effectief middel bleek het Bulderbos, een stuk grond (en later nog één) in het gebied waar de Polderbaan was gepland. Iedereen kon de actie steunen door bomen en zelfs stukken grond te kopen. Het moest een ontmoetings- en protestplek worden.

“We werkten bewust aan het mobiliseren van een doorsnee van de samenleving, vandaar ook de samenwerking met de regio.”

Het Bulderbos zorgde, versterkt door het mede-eigenaarschap, voor grote betrokkenheid. In 1995 lieten tussen de 10 duizend en 12 duizend mensen hun stem horen op de luchthaven. “Een demonstratie is het klassieke middel, maar het blijft belangrijk”, →

Van TOPS tot Bulderbos

Foto vorige pagina's: Bezetting Polderbaan in 2006. Van links naar rechts: 12 duizend mensen protesteren voorjaar 1995 op Schiphol; Dertien actievoerders van Milieu-defensie beklimmen op 19 februari 1998 de romp van een vliegtuig en houden het twee uur lang bezet; Klimmers van Milieudefensie voorzagen september 2004 een gigantisch reclamespandoek van British Airways van een alternatieve leus als protest tegen de lage prijzen van tickets; Spandoekactie op Schiphol in oktober 2007 voor accijns op kerosine.

“Misschien hadden we met een akkoord de schade wat kunnen beperken”

Wijnand Duyvendak

→ vindt Duyvendak. “PvdA, CDA en D66 moeten denken: ‘het zijn ook mijn kiezers die deze groei niet willen’.”

Bezettingen

Als de Tweede Kamer, ondanks het protest, in 1995 instemt met de Polderbaan, wordt als noodkreet een startbaan geblokkeerd. Inderdaad, meteen de bovenste sport van de escalatieladder. De laatste hoop is gericht op de Eerste Kamer. “Met dat type actie, burgerlijke ongehoorzaamheid, wil je duidelijk maken dat het probleem heel groot is en wij het tot een oplossing willen brengen”, verduidelijkt Duyvendak. “Je doet dat in verhouding tot een politiek die verkeerde keuzes dreigt te maken. De verantwoordelijken moeten zich door die tegenstand toch weer verantwoorden.”

Dat blijkt ook in 2006, als de inmiddels gerealiseerde Polderbaan wordt bezet. Ditmaal als protest tegen het voornemen van Schultz van Haegen, staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat, om de Wet Luchtvaart te versoepelen. “De bezetting kwam ons op flinke taakstraffen te staan”, aldus Evert Hassink, inhoudelijk medewerker. “Maar het heeft haar daadkracht wel getemperd. Vervolgens ging zij op zwangersverlof en viel het kabinet. Na heel veel gedoe kwamen er jaren

later alsnog aanpassingen, maar die waren veel minder slecht.” Het is belangrijk dat mensen zo’n radicale actie, toch een wetsovertreding, begrijpen. Duyvendak: “Zorgvuldig uitvoeren dus, voorkomen dat je wordt aangevallen. De bezetting in 1995 was ontzettend goed voorbereid, ten onrechte werd ons verweten dat de veiligheid in gevaar was gebracht. Tegelijk: als je niet je punt maakt, walsen ze over je heen.”

Juridische acties

Ook het andere uiterste middel van de escalatieladder wordt direct na de bezetting in 1995 toegepast: Milieudefensie stapt naar de rechter. “Geluid, daar zit muziek in”, zo ontdekten de campaigners gaandeweg, vertelt Joris Wijnhoven, eerst betrokken als communicatiemedewerker en later als campagneleider. “Daarmee kon je Tweede Kamerleden het gemakkelijkst mobiliseren, geluid was wettelijk het best geregeld. We hadden een dubbelstrategie: via het parlement scherpe geluidsgrenzen bewerkstelligen, waarmee meteen het aantal vluchten werd geregeld, en tegelijkertijd naar de rechter stappen als ministers geluidsoverschrijdingen weer eens gedomden.” Lange tijd leek dat succesvol. “Schiphol werd neergezet als een gigantische smeerpots”,

vertelt Wijnhoven. “Het beeld van de enorme banenmotor is hierdoor gekanteld. Maar door al die rechtszaken werd de wet ook als te streng ervaren en vervangen door een wet waarvan de regering minder last had.”

Samenwerking en alternatieven

Al was het een smalle weg, het campagne-team wilde zowel die van de scherpe acties als die van de samenwerking bewandelen – alle sporten van de escalatieladder werden tegelijk beklommen. Om economische argumenten te kunnen pareren, vroeg Milieudefensie in 1996 grote bedrijven die milieu belangrijk vonden om samen met hen een toekomstvisie op een groene economie te maken. Groen en werk bijten elkaar niet, was het uitgangspunt volgens Duyvendak. “We probeerden heel bewust op allerlei schaaqborden tegelijk te schaken. Zodat ze ons niet in een hoek konden drukken. Zodat die bedrijven ons konden verdedigen als we werden aangevallen. Dat gebeurde ook.” Ook met Schiphol en KLM werd tussen de acties door gewerkt aan een milieuvriendelijk reisalternatief: de HSL. “Wij wilden dat de snelle treinen sneller en grootser ontwikkeld werden dan gepland. Waarom zou je vliegen als je binnen drie uur met de trein in

Parijs zit?” Dit overleg ontstond onder druk van het milieuprobleem en het verzet tegen uitbreiding, denkt Duyvendak. Gerlach Cerfontaine, van 1998 tot 2009 president-directeur van Schiphol: “Europese verbindingen moet je met de trein doen. Logisch, als je naar de emissies kijkt. Als je het daar niet over eens kunt worden, hou dan maar op.”

Harde onderhandelingen

In 1998 voelde Duyvendak dat ze een positie in de Polderbaan-discussie verworven. “Bewoners, journalisten, deskundigen, ze kwamen allemaal naar ons toe. De vraag was: hoe verzilver je dat. We hebben een overleg erg gepusht bij de PvdA en bij Paars II waren ze zover.” Milieudefensie kwam aan de onderhandelingstafel bij de SER en bij het Tijdelijk Overleg Platform Schiphol, TOPS. Cerfontaine ziet dit echter niet als het resultaat van hoe Milieudefensies zich manifesteerde. Hij betwijfelt of de vereniging zo’n grote achterban vertegenwoordigde en ziet “het Bulderbosje” meer als een buitengewoon goed gekozen symbool van verzet. En over de juridische procedures maakte hij zich nooit zo’n zorgen. “Zij hadden goede juristen en wij ook.” Het was volgens hem

gewoon de tijdsgeest. “Kok had net bij Clinton het unieke van het poldermodel uitgelegd. Je zag dat bedrijven als DSM, Shell en ook wij meer met ngo’s en milieupartijen wilden overleggen. Er ontstond een bewustzijn dat Den Haag alles bepaalt, maar niet iedereen daarbij betrokken is.” TOPS was precies waar de campagne de hele tijd op inzette; invloed op de besluitvorming. Nu was de discussie binnen Milieudefensie: kun je genoeg nemen met een compromis? Duyvendak: “Wij zeiden niet: mensen mogen nooit vliegen en Schiphol moet heel veel kleiner. Mensen die echt diep donker-groen waren en ook bewoners waren daar vaak ook al tegen.”

Geen concessies

Tot een compromis is het nooit gekomen. “Het is uiteindelijk mislukt omdat Milieudefensie niet wilde dat we groeiden”, stelt Cerfontaine. “Niet meer dan 300 duizend vliegbewegingen. Maar wij stelden dat door nieuwe technologie en andere vliegroutes de overlast minder zou worden. We hadden het gevoel dat onze geluidsprestaties beter waren dan van welk land ook.” Lachend: “Zo stonden we tegenover elkaar.”

“Om het heel snel te zeggen dachten Schiphol en Verkeer en Waterstaat dat ze er met een paar kleine concessies uit zouden komen”, denkt Duyvendak. “Maar wij wilden echt grote concessies. Dat lag gewoon veel te ver uit elkaar. Zij dachten even: we halen die lui aan tafel en gaan ondertussen gewoon door met onze eigen dingen.”

Want zonder het TOPS-overleg af te wachten maakte minister Netelenbos van Verkeer en Waterstaat bekend dat het kabinet Schiphol wilde laten groeien naar 600 duizend vliegbewegingen; een verdubbeling. Wijnhoven: “Schiphol dacht toen, de minister loopt toch al ons lijntje. Zonder druk van de Tweede Kamer gebeurt er niets. Als die zegt: sluit je met de milieubeweging op in die kamer en kom er pas uit als jullie het eens zijn, dan kan er onderhandeld worden. Als Schiphol het gevoel heeft dat ze om je heen kunnen, beweegt het niet.”

Logisch dat Cerfontaine laconiek is over de Milieudefensie-rapporten die de cijfers van Schiphol of de overheid weerspraken. “Het klassieke spel was: het kabinet en wij gingen aan de ene kant hangen en Milieudefensie en Natuur en Milieu aan de andere. Daarom was het zo ontzettend belangrijk om de →

“Europese verbindingen moet je met de trein doen. Als je het daar niet over eens kunt worden, hou dan maar op”

Gerlach Cerfontaine

→ feiten te objectiveren. Het TOPS-overleg was een poging om elkaars standpunten, maar ook gewoon de feiten helder te krijgen. Voor ons werd duidelijk dat het meetsysteem voor geluidsoverlast onwerkbaar was.” Er zou hiervoor eigenlijk een onafhankelijk instituut moeten zijn, stelt Cerfontaine. “Wat niemand kan manipuleren of veranderen. Maar er was natuurlijk altijd voldoende steun voor Schiphol op alle politieke niveaus. In zoverre bleef Milieudefensie een luis in de pels.”

Buiten de onderhandelings-tafel

Kort na TOPS, in 2000, trekt de overheid de lastige Planologische Kernbeslissing, waar alle rechtszaken over de geluidsnormen op gestoeld zijn, onverwacht in. Weg drukmiddel. De stukken minder milieuvriendelijke Wet Luchtvaart wordt in 2003 van kracht. Ondanks breed gesteund verzet vanuit het Bulderbos (dat werd onteigend, gekraakt en ontruimd) kwam de Polderbaan er. Dat de milieunormen zo rigoreus zouden worden uitgekleeft was niet voorzien. “Het resultaat was echt heel beroerd”, zucht Duyvendak.

Van links naar rechts: Bezetting van een bouwput op Schiphol op 12 september 2003 uit protest tegen de toenemende geluidsoverlast; Joris Wijnhoven tijdens een slaapactie in augustus 2004 uit protest tegen de toenemende nachtvluchten; Het Bulderbos mag van de rechter in september 2001 worden onteigend. Wijnand Duyvendak bespreekt de te volgen strategie met de daar samengekomen actievoerders.

“Misschien hadden we met een akkoord de schade een heel klein beetje kunnen beperken. Maar dat was onvoldoende en, onze achterban had het, terecht, niet gepikt. Hadden we een akkoord moeten sluiten? Ik had het graag gedaan, maar het zat er toen niet in. Misschien hadden we dan op een productieve manier dat poldermodel kunnen ontwikkelen. Je moet wel constateren dat de milieubeweging die positie nu kwijt is.” “Als je het historisch duidt, heeft de milieubeweging een kans laten liggen”, stelt Cerfontaine. “In 2007 kwam het Alders-overleg, waarbij niet de milieupartijen maar bewoners, gemeentes en provincies aan tafel zaten. Ik vind dat die veel meer bereikt hebben. Zij zagen ook het dubbelbelang van milieu en economie.” Volgens Duyvendak zijn die bewoners met een kluitje het riet in gestuurd – allerlei beloften die in de verre toekomst liggen.

Onderhandelen achter de schermen

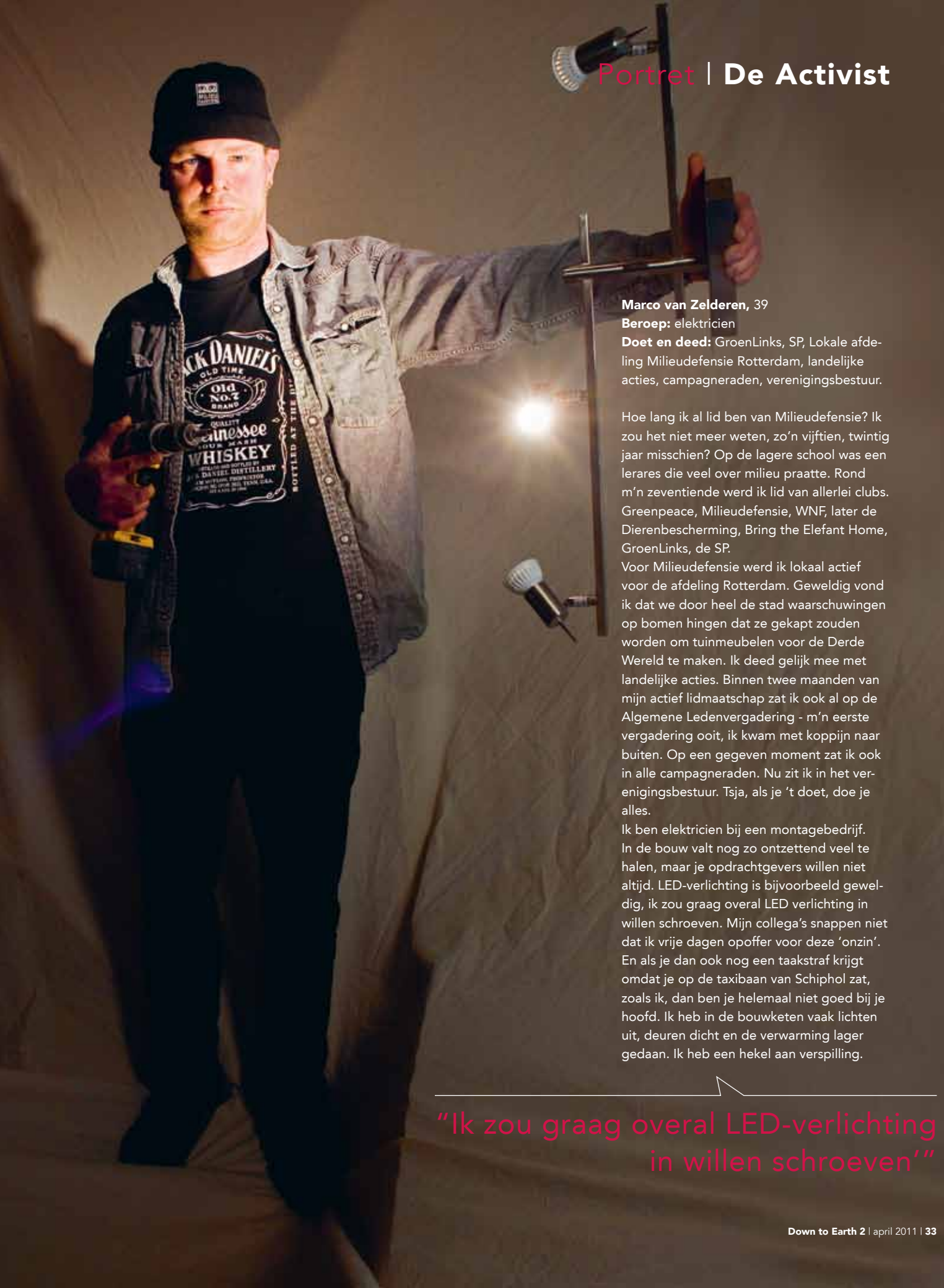
Begin deze eeuw werd het accent verlegd naar het klimaat. Ook die lijn is al in 1997, vanwege het Kyoto-protocol, ingezet. Nederland bleek de Europese normen voor luchtkwaliteit enorm te overschrijden, een krach-

tig actiemiddel met wederom de rechtbank als instrument, in dit geval vooral ingezet tegen uitlaatgassen. Ook vliegtuiguitstoot moest een prijs krijgen door het heffen van BTW (op tickets en kerosine) en accijns (kerosine), hiervoor werd ook al in 1997 gepleit. Vooral de onderste regionen van de escalatieladder werden hiervoor bespeeld. Naast een uitgebreide lobby in de Europese Unie die het Kyoto-verdrag moest implementeren en bij de nationale politiek en ministeries, zijn er enkele ludieke acties. Met Proud to be a Non-Flying Dutchman (2008) werd voor het eerst een moreel appèl gedaan op de consument. “Uiteindelijk stappen we echt zelf in dat vliegtuig”, constateert Wijnhoven. “Ook de leden van Milieudefensie, dat hadden we onderzocht.” Hassink: “Die actie heeft niet geleid tot massale deelname, maar onze oproep is wel heel direct bij de parlementsleden aangekomen. Omdat het zo duidelijk een weeffout is dat er op de luchtvaart geen belasting zit, was een massale volksoploop ook niet nodig.” Eigenlijk onverwacht werd de vliegtaks op 1 juli 2008 doorgevoerd. Een jaar later werd die echter, onder druk van de vliegtuigmaatschappijen en reisorganisaties, weer afgeschaft. Nog steeds is er een vrij constante Kamermeerderheid voorstander, maar het is een impopulaire maatregel. Maatschappelijke druk speelt een doorslaggevende rol, zo blijkt ook hier. Daar valt nog veel te halen, vinden alle geïnterviewden, inclusief Cerfontaine. “De vliegtaks-discussie ging over effectiviteit, niet over het doel dat er minder zou moeten worden gevlogen”, concludeert Wijnhoven. “Dat ter discussie stellen durfden zelfs de vliegtuigmaatschappijen niet aan.” □

“Door onze rechtszaken werden de geluidsnormen als te streng ervaren”

Joris Wijnhoven

Marco van Zelderen, 39
Beroep: elektricien
Doet en deed: GroenLinks, SP, Lokale afdeling Milieudefensie Rotterdam, landelijke acties, campagneraden, verenigingsbestuur.

Hoe lang ik al lid ben van Milieudefensie? Ik zou het niet meer weten, zo’n vijftien, twintig jaar misschien? Op de lagere school was een lerares die veel over milieu praatte. Rond m’n zeventiende werd ik lid van allerlei clubs. Greenpeace, Milieudefensie, WNF, later de Dierenbescherming, Bring the Elephant Home, GroenLinks, de SP. Voor Milieudefensie werd ik lokaal actief voor de afdeling Rotterdam. Geweldig vond ik dat we door heel de stad waarschuwingen op bomen hingen dat ze gekapt zouden worden om tuinmeubelen voor de Derde Wereld te maken. Ik deed gelijk mee met landelijke acties. Binnen twee maanden van mijn actief lidmaatschap zat ik ook al op de Algemene Ledenvergadering - m’n eerste vergadering ooit, ik kwam met koppijn naar buiten. Op een gegeven moment zat ik ook in alle campagneraden. Nu zit ik in het verenigingsbestuur. Tja, als je ‘t doet, doe je alles. Ik ben elektricien bij een montagebedrijf. In de bouw valt nog zo ontzettend veel te halen, maar je opdrachtgevers willen niet altijd. LED-verlichting is bijvoorbeeld geweldig, ik zou graag overal LED verlichting in willen schroeven. Mijn collega’s snappen niet dat ik vrije dagen opoffer voor deze ‘onzin’. En als je dan ook nog een taakstraf krijgt omdat je op de taxibaan van Schiphol zat, zoals ik, dan ben je helemaal niet goed bij je hoofd. Ik heb in de bouwketen vaak lichten uit, deuren dicht en de verwarming lager gedaan. Ik heb een hekel aan verspilling.

“Ik zou graag overal LED-verlichting in willen schroeven”

Op weg naar eerlijk

e groen

De noodzaak voor een omslag of ‘transitie’ naar een duurzamere en eerlijker samenleving is urgenter dan ooit. Een groot aantal burgers en bedrijven wil dat ook wel en is daar druk mee bezig. Maar is het genoeg? Hoe kan de milieubeweging, en Milieudefensie in het bijzonder, een slinger geven aan die omslag. En met wie?

Tekst **Freek Kallenberg** Beeld **Urgenda**

Op een druilerige winterdag zijn ruim tweehonderd mensen afgereisd naar de campus van de Universiteit van Tilburg om deel te nemen aan de vierde Conferentie van Tilburg, georganiseerd door de Alliantie voor een Fair en Green Deal. Vertegenwoordigers van talloze maatschappelijke organisaties, lokale initiatieven en enkele bedrijven zijn aanwezig. Mannen op leeftijd domineren het beeld, jongeren zijn op de vingers van twee handen te tellen. Een enkeling is strak in het pak of volgens de laatste mode gekleed. Mensen uit het bedrijfsleven, zo blijkt wanneer de dagvoorzitter een peiling doet in de zaal. Initiator van de alliantie is het Platform Duurzame en Solidaire Economie (DSE). Een initiatief van een aantal kritische economen en mensen uit de milieu- en Noord-Zuid beweging. December 2009 bracht dit platform een manifest uit onder de titel ‘Een Fair en Green Deal’. Daarin staat beschreven welke maatregelen nodig zijn om binnen enkele decennia onze economie en samenleving zo te transformeren dat we niet langer rooibouw plegen op de natuur en bovendien de welvaart eerlijker verdelen – zowel in eigen

land als wereldwijd. Rond het voorstel is een alliantie ontstaan van organisaties, initiatieven en individuen die de bezorgdheid over klimaatverandering, uitputting van de aarde en toenemende wereldwijde ongelijkheid en armoede delen. Om deze bezorgdheid om te zetten in daden wilde men op 3 februari gezamenlijk een ‘Routeplan voor een eerlijke economie’ vaststellen. Hierin staat beschreven welke concrete stappen er de komende jaren moeten worden gezet om de Fair en Green Deal om te zetten in beleid van overheden en bedrijven.

Stokpaardjes

Tot het vaststellen van een routeplan kwam het die dag echter niet. “Veel mensen berijden nog steeds liever hun eigen stokpaardjes, dan dat ze kijken naar wat we gemeenschappelijk hebben”, constateert Christiaan Hogenhuis van het Platform DSE enigszins teleurgesteld. “Daardoor werd er vooral gediscussieerd over wat er mis is met onze maatschappij en wat er nog ontbreekt aan de huidige voorstellen. Ik had vooraf de hoop dat we dat stadium gepasseerd zouden zijn en tot vaststelling van het actieplan en een taakverdeling zouden komen.” Nu dat in Tilburg niet is gelukt, wil het

platform de komende maanden samen met vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties het actieplan verder uitwerken. In de hoop dat dan wel genoeg mensen en organisaties zich voor de realisatie van het plan willen inzetten. “Essentieel is dat vooral de grotere maatschappelijke organisaties tijd en menskracht beschikbaar stellen om dit plan handen en voeten te geven”, zegt Hogenhuis. “Maar de meeste zijn terughoudend. Ze staan allemaal onder financiële druk, zijn druk bezig hun eigen organisaties overeind te houden en willen zich graag profileren. Op zich begrijpelijk, maar hierdoor laten ze zich wel tegen elkaar uitspelen door de overheid, of zelfs het bedrijfsleven.” Het is een veelgehoorde klacht in NGO-land. Iedereen is er van overtuigd dat men in deze tijden van economische en ecologische crises en rechts populisme de handen ineen zou moeten slaan. Er zijn hier en daar ook wel toenaderingspogingen en men lijkt het ook te willen. Echte brede samenwerking komt echter niet van de grond.

Obstakel

Maar zijn de traditionele maatschappelijke organisaties wel de aangewezen partij om de omslag of ‘transitie’ naar een duurzamere →

→ en rechtvaardige samenleving tot stand te brengen? De Rotterdamse hoogleraar transitie-management Jan Rotmans denkt van niet. Integendeel, het maatschappelijk middenveld waarvan deze organisaties deel uitmaken, speelt eerder een remmende dan stimulerende rol in deze transitie, zo hield hij de zaal in Tilburg voor.

“Voor een deel kunnen ze daar weinig aan doen”, licht hij telefonisch toe. “Deze organisaties hebben hun wortels in de verticale, langs religieuze en ideologische lijnen georganiseerde maatschappelijke ordening zoals die in de vorige eeuw is ontstaan. De afgelopen tien jaar ontstaan er echter allemaal nieuwe maatschappelijke verbanden die veel meer horizontaal georganiseerd zijn. Die gaan dwars door die verticale scheidingen heen.”

De bestaande organisaties hebben, evenals de overheid en een deel van het bedrijfsleven, moeite deze ontwikkelingen te herkennen omdat ze niet aansluiten bij hun organisatiecultuur en structuur. De ontwikkelingen rondom de energietransitie laten dit volgens Rotmans goed zien.

“Overheden, maar ook energiebedrijven, denken nog steeds in termen van centralistische bedrijven die stroom leveren aan consumenten en bedrijven. Daarvoor worden er weer nieuwe kolencentrales gebouwd en zijn er zelfs plannen voor nieuwe kerncentrales. Dat is natuurlijk krankzinnig, niet alleen vanuit milieuoogpunt. Duurzame energie wordt voornamelijk decentraal opgewekt en hierbij zijn consumenten en bedrijven zelf de producenten, met hun huizen, bedrijfsgebouwen en productieprocessen. Dit vereist een geheel andere manier van werken en organiseren. In Den Haag en bij sommige energiebedrijven wil men dat maar niet begrijpen.”

Koplopers

Op micro-niveau zijn talloze initiatieven, bedrijven en kennisinstellingen hier echter

Congres 40-jarig jubileum Milieudefensie

Milieudefensie bestaat dit jaar 40 jaar. Ter gelegenheid van haar jubileum organiseert Milieudefensie op 27 mei een congres over de toekomst van de milieubeweging in Pakhuis De Zwijger in Amsterdam.

De kredietcrisis, de voedselcrisis en de klimaatcrisis hebben (opnieuw) tot vragen geleid over de manier waarop onze economie is ingericht en de gevolgen die dat heeft voor mensen, dieren en het milieu. Een duurzame en sociale samenleving moet, en kán. Maar hoe krijgen we die omwenteling voor elkaar? Daarover wil Milieudefensie op 27 mei in gesprek met alle partijen die daarbij een rol kunnen spelen: overheid, bedrijfsleven, maatschappelijke organisaties, en de burger/consument.

Gespreksleider is Sandra Rottenberg. Jan Rotmans en Peter Tom Jones geven de discussie een vliegende start. U bent van harte welkom.

Vrijdag 27 mei 2011
Pakhuis De Zwijger, Amsterdam
Zaal open: 13.00, eindtijd: 18.30
Aanmelden via
www.milieudefensie.nl

al jaren mee bezig. Niet alleen op het gebied van energie, maar ook in andere sectoren zoals mobiliteit, wonen en de zorg experimenteren zij met duurzamere manieren van werken in horizontale netwerken. Volgens Rotmans zouden deze ‘koplopers’ alle financiële, juridische, mentale en institutionele ruimte moeten krijgen. Dat gebeurt echter niet. “Een transitie is ook een machtswisseling. Er is een nieuw opkomend regime, een nieuw soort bedrijvigheid dat haar plaats opeist en het bestaande regime overneemt. Dat oud regime gaat zich natuurlijk wapenen en biedt enorme weerstand.” Een fout die de milieuorganisaties hierbij volgens Rotmans maken, is dat zij al hun energie steken in het bewerken van de achterblijvers. Tientallen jaren geleden was dit nog een logische strategie. Milieu was nauwelijks een issue en bedrijven moesten wor-

den gedwongen om anders te produceren. De overheid werd daarbij te hulp geroepen. Het speelveld is echter ingrijpend veranderd. Rotmans: “Bedrijven gaan nu veel harder dan de overheid. Ook veel burgers zijn er van overtuigd dat de omschakeling naar een duurzame samenleving moet worden gemaakt. Daarbij moeten ze wel worden geholpen. Ga daar mee aan de slag! Verlaat dat oude vijanddenken, maar vraag aan burgers en bedrijven die willen verduurzamen waar zij tegen oplopen, wat de knelpunten zijn en ga ze helpen die op te lossen. Concentreer je op deze koplopers en laat die achterblijvers het maar uitzoeken. Of dat nu burgers of bedrijven zijn, of de politiek.”

Economisch systeem

Milieudefensie-directeur Hans Berkhuizen, eveneens aanwezig in Tilburg, reageert wat

stekelig op het betoog van Rotmans. “Ik hoor nu al jaren dat die transitie naar duurzaamheid volop aan de gang is, maar ik zie hem nauwelijks, alleen verspreide losse initiatieven. Het gaat in ieder geval niet snel genoeg evenmin gebeurt het op grote schaal.” Wel erkent Berkhuizen dat het bedrijfsleven momenteel harder loopt dan de overheid. “Een aantal grotere bedrijven probeert de omslag naar een duurzame manier van werken en produceren te maken. Natuurlijk is het prima om samen te werken met deze koplopers. Maar ook deze bedrijven, vooral de grote spelers, focussen zich nog steeds op zaken als bedrijfscontinuïteit, aandeelhouderswaarde, enzovoort. Ze maken immers deel uit van een economisch systeem waarvan je je af moet vragen hoe lang dit nog levensvatbaar is.”

Juist dat economisch systeem moet radicaal op de schop, vindt ook Hogenhuis van het platform DSE. “Een omslag naar duurzame economie vereist veel meer dan schonere technieken en productiemethoden. Het gehele economische denken moet worden herzien. We moeten beseffen dat we niet almaar kunnen blijven groeien. Integendeel, de noordelijke economieën moeten eerder minder beslag leggen op de beschikbare

hulpbronnen en landbouwgrond. Alleen dan krijgen mensen in het zuiden een gelijke kans op een welvarend leven.” Berkhuizen sluit zich hier bij aan. Hij ziet het bedrijfsleven deze stap naar internationale rechtvaardigheid niet vanzelf maken, de huidige Haagse politiek evenmin. “Die is veel te veel op de korte termijn gericht en heeft geen oog voor de structurele oorzaken van de huidige crises. De druk voor deze noodzakelijke structurele veranderingen zal door het maatschappelijk middenveld, waaronder de milieu- en ontwikkelingsorganisaties, moeten worden ontwikkeld.”

Sociale agenda

De Leuvense Peter Tom Jones, co-auteur van *Terra Reversa, de transitie naar rechtvaardige duurzaamheid*, valt Berkhuizen bij. “We kunnen de transitie niet alleen aan de koplopers uit bedrijfsleven, overheid en kennisinstellingen over laten”, schrijft Jones via e-mail. “Je moet het middenveld er bij betrekken. Anders dreigt de transitie de technocratische weg op te gaan, zonder oog voor sociale rechtvaardigheid.” Jones heeft zelf het initiatief genomen tot oprichting van het Belgische Transitienetwerk van het Middenveld. Hierin zitten

zowel zwaargewichten uit de traditionele middenveldorganisaties als visionairen uit wat Jones omschrijft als het ‘vloeiende middenveld’: de meer genetwerkte structuren van individuen en kunstenaars, tijdelijke initiatieven, zelfhulpgroepen en culturele instellingen.

“Ik erken zeker dat het klassieke middenveld soms moeite heeft met de nieuwe horizontalere maatschappijstructuren”, benadrukt Jones. “Maar je kunt de vakbonden, socioculturele- en milieubewegingen niet negeren. Zij kunnen zorgen voor het noodzakelijke draagvlak dat nodig is om de overgang naar een duurzamere maatschappij te kunnen maken.”

Volgens Jones houden de lopende transitieprocessen in Vlaanderen en Nederland te weinig rekening met de sociale component. “Je moet dus zorgen voor een werkgelegenheidsagenda, mensen moeten omscholen en een nieuwe plek krijgen. Daarom spreken wij met nadruk over een rechtvaardige transitie naar ecologische duurzaamheid.” Ook volgens Rotmans zijn transities vaak een slagveld tussen opkomende en vertrekkende partijen. Omdat hij daarin als wetenschapper niet altijd direct stelling neemt, wordt hij wel eens voor neo-liberaal uit-

“Een omslag naar duurzame economie vereist veel meer dan schonere technieken en productiemethoden. Het gehele economische denken moet worden herzien”

“We kunnen de transitie niet alleen aan de koplopers uit bedrijfsleven, overheid en de kennisinstellingen over laten”

→ gemaakt, zoals ook in Tilburg. “Wie mijn werk volgt, weet dat dit onzin is”, zegt Rotmans “Waar het mij om gaat is dat de samenleving momenteel verandert, via horizontale structuren. Dat heeft ook gevolgen voor de wijze waarop solidariteit georganiseerd gaat worden. Je ziet nu dat niet alleen bedrijven de overstap naar duurzaam maken, ook lokale gemeenschappen en individuen zijn daar op grote schaal mee bezig. Ze gaan hun energie zelf opwekken, of hun voedselproductie en consumptie zelf organiseren. Dan hebben ze zelf in de hand hoe eerlijk ze dat doen. Of niet... Geef ze de ruimte en laat ze zelf beslissen hoe ze dat organiseren. Niets is democratischer dan dat.”

Koudwatervrees
Maar zijn deze initiatieven van burgers en bedrijven voldoende om de omslag naar een duurzamere samenleving te maken? Moet de overheid zich slechts beperken tot het ‘faciliteren’ van deze initiatieven, zoals Rotmans voorstelt? Of is er een meer sturende rol voor de overheid vereist?
Peter Tom Jones vindt van wel. “Transities vereisen pro-actieve overheden die leiderschap vertonen, die durven bewegen nog vooraleer de brede massa in beweging is gekomen.” Tegelijkertijd signaleert hij dat vooral nationale overheden koudwatervrees vertonen. “Als de overheid al iets doet, is het heel voorzichtig en enkel op minder gevoelige onderwerpen, zoals wonen, waar de oplossingen vooral van technologische aard zijn. Voor echte heikele onderwerpen als de vleesconsumptie en de autokilometers worden in het beste geval wat punten en kom-

ma’s verzet. De ondersteunende lobby’s zijn daarvoor te nauw verweven met de gangbare politiek.”
Rotmans constateert dit ook en heeft Den Haag daarom opgegeven. “Vijf jaar geleden stonden we te juichen toen Jacqueline Cramer minister werd. Maar feitelijk is er onder haar bewind onvoldoende van de grond gekomen. Nu met dit kabinet staan we te huilen. Per saldo loop je op die manier een enorme achterstand op omdat je hoopt dat Den Haag het wel doet.”
Hans Berkhuizen vindt echter niet dat Milieudefensie politiek Den Haag kan negeren. “De komende kabinetsperiode worden er talloze belangrijke besluiten genomen en plannen gemaakt die hun schaduw ver vooruit werpen. De bouw van nieuwe kolen- en kerncentrales bijvoorbeeld, de aantasting van de natuur, de toekomst van de intensieve veehouderij... Daar moeten we echt bovenop zitten en zorgen dat dit beleid in positieve richting wordt bijgesteld. En de onzinnige gedachten achter het huidige beleid publiekelijk ter discussie stellen!”

Groot verhaal
Tegelijkertijd mag het hierbij volgens Berkhuizen niet blijven. “We hebben de afgelopen jaren, door ons te focussen op politiek Den Haag, de blik op de toekomst en

het grotere plaatje wat uit het oog verloren.” Milieudefensie werkt daarom momenteel samen met de milieufederaties en Natuur en Milieu aan een nieuw ‘groot verhaal’. Ook volgens Christiaan Hogenhuis wordt zo’n groot verhaal node gemist. “Het politieke debat wordt gedomineerd door angst. De financiële, economische en ecologische crises zijn hier debet aan. De huidige politieke reflex van bezuinigingen maakt dit alleen maar erger. Om de angst weg te nemen moet je laten zien dat er goede alternatieven zijn. De Fair & Green Deal is hiertoe een aanzet, maar nog teveel gericht op verandering van economische instrumenten. Om de onzekerheid bij mensen weg te nemen moet er een duidelijker verhaal komen over hoe een rechtvaardige en duurzame economie er uitziet. Hoe ziet het dagelijks leven van mensen er uit? Hoe wonen en werken ze, hoe functioneren bedrijven? Daar moeten we concrete antwoorden op geven.” Berkhuizen sluit zich hier bij aan. “Het gaat er nu om de noodzakelijke verandering in gang te zetten. Hoe we dat moeten doen weten we niet precies. In het routeplan van Tilburg staan bruikbare elementen. Op ons jubileumcongres hopen we daar nieuwe stappen in te zetten.” □

Discussieer mee op www.downtoearth-magazine.nl

Mary Louw, 81
Doet en deed: wilgenknoten, Landelijk Overleg Autovrije Zondag (LOAZ), Milieudefensie Zoetermeer, landelijke acties Milieudefensie.

Ik en mijn man, Kees Lou, leerden elkaar kennen op een mandolinevereniging. We lazen toen het rapport van de Club van Rome en schrokken ons een hoedje. In Nederland bleek toen de Raad voor Milieudefensie net te bestaan, die snel een vereniging werd. We waren vanaf het begin lid. Mijn man was de eerste penningmeester. We gingen ook bij de lokale afdeling van Zoetermeer, die nu meer dan dertig jaar bestaat. Aanvankelijk begon die afdeling met wilgenknoten, daar kregen we subsidie voor. Dat hebben we heel lang nog gedaan.
We hebben ons voor zo ontzettend veel ingezet. We hebben ook alles bewaard, in ons archief in huis. Borssele, Dodewaard, anti-kernenergie, anti-apartheid, de Autovrije Zondag. Nooit met geweld, nooit dingen stukmaken, maar ik heb heus wel eens ergens vastgeketend gezeten – waar was dat ook alweer, Unilever? Er was nog een aantal oudere vrouwen bij, heel gezellig. Bij een bezetting van een bezinestation van Texaco was het wel gevaarlijk, de automobilisten waren echt agressief. En veel op Schiphol natuurlijk. Toen het Bulderbos ontruimd zou worden, werd het terrein dag en nacht bewaakt, en heb ik er een paar nachten in een caravan geslapen. Bij de jongens en meisjes van GroenFront, die zo hun best hebben gedaan in Ruigoord en tegen de Betuwelijn, zijn we ook lang geweest.
Helaas is mijn man ziek geworden. Het was een heel groot deel van ons leven, ik mis het wel. Ik ben minder actief, daardoor. Maar zoveel als ik kan doen, doe ik.

“We hebben ons voor zo ontzettend veel ingezet”

DE NIEUWE KEUKEN...

Duurzame keukens, kasten en tafels op maat. Plus een fraaie selectie houten en bamboe vloeren. Natuurlijk afgewerkt met de biologische producten van Auro.

Traaij 196-198, 3971 GV Driebergen.
tel. (0343) 755006
www.natuurkeukens.nl

Bernhagen®
Natuurkeukens

... NATUURLIJK MOOI

DVD / TELEVISIE

“Duurzame” kernenergie

Radioactiviteit: je voelt het niet, je ruikt het niet, je ziet het niet. Hierdoor kon de meltdown in Tsjernobyl dagenlang stil worden gehouden en staan er 25 jaar later, als een nieuwe kernramp dreigt, stralingsmeters in de straten van Japan. Een ander lastig aspect van radioactiviteit: het is nogal ‘duurzaam’.

Al deze nare kenmerken komen aan bod in de ontwrichtende documentaire *Into Eternity*. Hierin richt regisseur Michael Madsen zich tot ongenode gasten van het tegen die tijd hermetisch afgesloten Onkalo. Slechts verlicht door een brandende lucifer spreekt hij hen toe: “Je had hier niet moeten komen, ga terug, het is gevaarlijk!”. Ook Madsen staat in Onkalo, een enorm depot in een Fins rotsmassief. Nu is het nog leeg, maar in 2100 wordt nationaal nucleair afval daar, heel diep onder de grond, opgeslagen. Uit interviews met verschillende verantwoordelijken blijkt dat het de bedoeling is dat er geen onderhoud aan wordt gepleegd. Passieve, permanente opslag dus. Honderd-duizend jaar lang moet de plek volledig onaangetast blijven – daarna pas is het er weer veilig. Met vervreemdende, af en toe licht vertraagde beelden toont Madsen hoe nucleair afval op dit moment wordt opgeslagen: onder water en voortdurende monitoring van in steriel wit geklede werknemers. De reden om tot ondergrondse opslag over te gaan is de instabiliteit van de bovenwereld met zijn aardbevingen, overstromingen en oorlogen. Maar ook Onkalo worstelt met een belangrijke onzekere factor: de mens zelf. Want komt er niet een moment waarop het bestaan van Onkalo vergeten is en iemand dat per ongeluk op het spoor komt? En wat als archeologen zich vervolgens voor dat mysterieuze ondergrondse tunnelstelsel gaan interesseren?

Met gestileerde beelden van de werkzaamheden van in beschermende pakken geklede arbeiders – ze boren in muren vol getallen en tekens, eentje houdt een bewust niet ondertiteld betoog – roept Madsen een ongemakkelijke sfeer op. Ook de geïnterviewden geven toe: er is geen enkele garantie dat toekomstige inwoners het gevaar van de plek inzien. Wellicht snappen ze ons tekensysteem niet, of hebben ze geen geigertellers op zak. Dan is er nog de waarde van het kernafval, dat vol koper, plutonium en uranium zit. De worsteling van de betrokkenen met Madsens vragen spreekt boekdelen; de finale oplossing voor het kernafvalprobleem is, ook in hun ogen, nog niet gevonden. Onder de titel *Tsjernobyl, 25 jaar later* vertoont Holland Doc 24 naast *Into Eternity* onder andere ook *Tsjernobyl 4ever*, over de medische en sociale gevolgen van de ramp, en *RAS Nucléaire, Rien à Signaler*, met verontrustende getuigenissen van werknemers van kerncentrales. **Into Eternity, binnenkort op dvd, details op www.cinemadelicatessen.nl. Tsjernobyl, 25 jaar later, van 23 t/m 29 april op Holland Doc 24, details op www.hollanddoc.nl.**

BIOSCOOP

Geprivatiseerd water

In *También la lluvia* raakt een filmcrew, die de implicaties van de komst van Columbus aan de kaak wil stellen (met hem kwamen immers ook slavernij en uitbuiting), verstrikt in een heftige opstand tegen de privatisering van water. De goedkope Indiaanse acteurs zijn namelijk betrokken bij die opstanden. Vijfhonderd jaar na de komst van de conquistadores gaat de strijd niet over goud, maar over water, een eerste levensbehoefte die in de toekomst steeds waardevoller zal worden. Net als de James Bond-film *Quantum of Solace* is *También la lluvia* gebaseerd op het waargebeurde conflict in de Boliviaanse gemeente Cochabamba, waar op voorstaan van de Wereldbank, in feite ook buitenstaanders, inderdaad het water werd geprivatiseerd. ***También la lluvia*, vanaf 12 mei in de bioscoop.**

DVD

Onverdiend label

Grootschalige FSC-gecertificeerde plantages hebben weinig met ecologisch of sociaal bosbeheer te maken, betoogt de documentaire *Duurzaam op papier*. Er wordt ingezoomd op het Braziliaanse papierpulpbedrijf Veracel, maar volgens milieuorganisatie FERN, zelf lid van FSC, zijn er soortgelijke excessen in andere landen. In de oostelijke Braziliaanse staat Bahia, waar grond sowieso al schaars is, worden kleine boeren en Indianen door Veracel van hun leefgebied verdreven. In de met pesticiden bespoten, dicht op elkaar geplante eucalyptusbossen is van biodiversiteit geen sprake. Verschillende voorwaarden worden geschonden. Hoe kon zo’n bedrijf worden gecertificeerd? Doordat FSC deze taak heeft uitbesteed, zo blijkt. Terwijl zij in gesprek waren met de vele tegenstanders, bleek Veracel het label al te hebben gekregen. Door een “onafhankelijk” certificeringsbedrijf. ***Duurzaam op papier*, te bestellen via www.motherearth.org of www.uilekot.org**

WEBSITE

Energiecrisis

Parallel aan de transitie van fossiele naar hernieuwbare brandstoffen is die van traditionele naar nieuwe media gaande. Als aanvulling op de Tegenlicht-documentaire *Energy Risk* gebruikt de website *Collapsus – Energy Risk Conspiracy* een nieuwe manier van vertellen, met als doel naast de gebruikelijke kijkersgroep (55-plussers), ook een jonger publiek voor de energieproblematiek te interesseren. *Collapsus* is een online interactieve thriller die speelt in de nabije toekomst, waarin de fossiele brandstoffen op zijn en de wereld

kampt met black-outs. Het verhaal wordt verteld vanuit het perspectief van tien jongeren die zijn betrokken bij een energiecomplot. De kijker kan uit de thriller stappen voor extra achtergrondinformatie of het spelen van een minigame. Vlogs (video blogs) van de hoofdpersonen en korte clips uit *Energy Risk* zorgen voor inhoudelijke verdieping. ***Energy Risk*, te bekijken op <http://tegenlicht.vpro.nl/dossiers/energy-risk.html>, speel de game op www.collapsus.com.**

Illustratie: Renée Gubbels

Slobbe

Een oude eik

“Fact free politics,” zei ze. “Kijk maar in de kranten. Daar wordt te pas en te onpas met gegevens gestrooid. Volledig uit verband geruikt, selectief, onvolledig en vaak ronduit gelogen.” Zo’n man als staatssecretaris Bleker is daar een meester in. Die houdt meer van macht dan van natuur. Een trieste, scheve lach; ze had er wakker van gelegen. “Recht is iets kroms dat verbogen is. Zo wordt het land bestuurd.” We zijn het er over eens dat de natuurbeweging hier geen goed weerwoord op heeft. “We moeten hem met zijn eigen wapens bestrijden”, vond ze. “Niet te bang. Gooi er eigen getallen tegen aan. Planmatig denken, dat moeten we doen. Het ene plan tegen het andere. Wie beleid wil beïnvloeden, zal beleidstaal moeten spreken.” En om haar woorden kracht bij te zetten, tekende ze in drie pennestreken een fraai plaatje over de toekomst van ons land. “Maar...,” begon ik. Afkeurend fronste ze haar wenkbrauwen. “... wie schiet daar iets mee op als je daarmee uit het oog verliest waar het in beginsel juist om gaat?” Wat ik bedoel is, natuur, daar kun je van houden. Als je in de natuur loopt, ervaar je een ontspanning, een poëzie, een bezieling en een welbehagen die uniek zijn en van onschatbare waarde. Die kwaliteiten laten zich niet vangen in woorden en getallen of de wereld in een pennestreek. Die kunnen de weg naar nota’s en vergaderzalen niet vinden. Voor je het weet verdwaalt je in een geëconomiseerde werkelijkheid waarin de ziel slechts zielig is en voor schoonheid echt geen tijd. Waar het niet eens opvalt als iemand sjoemelt, draait en liegt. Hoe anders zou het zijn als de ministerraad zo nu en dan de Trêveszaal verliet, om eens bijeen te komen onder een trotse, oude boom? Zo’n eikenboom, ergens op een open plek, midden in het bos. In de koele schaduw van de bladeren, de fluistering van de wind en de zang van een lijster. Mark Rutte, Piet Hein Donner en al die anderen... ik zie het nog niet gebeuren. Die vinden dat niet van deze tijd. En laten Bleker dus zijn gang gaan. **Thomas van Slobbe is directeur van Stichting wAarde en thriller-auteur. Elk nummer deelt hij met ons een lichtvoetig verhaal over duurzaamheid.**

groenevakantiegids.nl

Méér dan 1200 groene kampeer- en logeeradressen in 26 Europese landen online

Nederland, België & Luxemburg

Voor een gastvrij- en natuurvriendelijk onthaal op een van de 250 duurzame vakantieadressen in de Lage Landen: van biologische boerderij, milieu-vriendelijk kampeerterrein tot Bed & Breakfast. Geniet van de natuur, vrijheid en weldadige rust! 360 pagina's, € 15,95

Duitsland, Oostenrijk & Zwitserland

Van de Wadden en Oostzeekust tot diep in het Alpenmassief: 230 met zorg door ECEAT geselecteerde groene boerderijcampings, vakantiehuizen en biohotels. 336 pagina's, € 15,95

Frankrijk

330 adressen voor een romantische vakantie op het platteland van 'La douce France'. Ruime keuze uit gîtes, chambre d'hôtes en kampeerterreinen bij natuurgebieden en biologische boerderijen. 336 pagina's, € 14,95

U kunt deze en andere gidsen bestellen bij Groene Vakantiegids:
www.groenevakantiegids.nl • 020 668 10 30 • klantenservice@eceat.nl
Groene Vakantiegids is ook verkrijgbaar bij uw lokale ANWB-filiaal en reisboekhandel

Reizigersvereniging Rover feliciteert Milieu-defensie van harte met het 40-jarig bestaan!

Ook Rover wordt dit jaar 40! Om dit te vieren hebben wij voor u een mooie

aanbieding

Word nu lid van Rover

en u krijgt gratis de buitenlandeditie van De Reiziger toegestuurd!

Rover.
Van reizigers,
voor reizigers.

Direct lid worden? Meld u aan via secretariaat@rover.nl met de aanbiedingscode "40 jaar". Meer informatie? Kijk op www.rover.nl of bel 033 422 04 50.

zo herkent u een betrouwbaar biologisch product

streng gecontroleerd door

www.skal.nl

Betrouwbaarheid

GROENLINKS ZIN IN DE TOEKOMST

GROENLINKS FELICITEERT MILIEUDEFENSIE:

AL 40 JAAR HART VOOR EEN GROENER NEDERLAND

www.groenlinks.nl/lidworden

Recensie

Een nieuwe samenleving

Hoe vreemd is het, om het eerste nummer van dit blad (dat toen *MilieuDefensie* heette) te lezen. In navolging van het Britse milieu-opinieblad *The Ecologist*, dat een nummer vulde met *Blueprint for Survival*, bestond dit nummer uit *Blauwdruk voor Overleving*, onder-tkend door allerlei prominenten. Het is een klassieke tekst uit het begin van de milieubeweging. Dit zo'n veertig jaar later lezen, levert gemengde gevoelens op.

Natuurlijk, eigenlijk is er niet doorheen te komen. Stijf taalgebruik, genummerde alinea's, appendices, schema's en lijsten. Maar het raakt ook. Op een gealarmeerde, licht verbaasde toon – alsof het de schrijvers zelf overdonderde – kaarten ze grote problemen aan, die nu zo herkenbaar en actueel zijn. De energiecrisis, bijvoorbeeld, voedsel-crisis, ontbossing, of ophopen van chemicaliën in de voedselketen. En ook dat huidige taboe-onderwerp: bevolkingsgroei. Het bevat zelfs de voorspelling dat de uitstoot van CO₂ kan zorgen dat in het jaar 2000 (jeweetwel, dertig jaar in de toekomst) de temperatuur 0,5 graden zou zijn gestegen.

Maar het wonderlijkste aan *Blauwdruk voor Overleving* is... nou ja, dat het een *blauwdruk* is voor een nieuwe samenleving. Compleet met een schema van waar we in 1985 moeten zijn ('vrijgekomen arbeidskrach-ten uit de wegenbouw zijn klaar met het herstel van verwaarloosde gronden'), en in 2010 ('tweede stadium van industriële decentralisatie: in kleine gemeenschappen geïntegreerde bedrijven'). Klaar in 2075.

Zouden we dit gewild hebben? Krimpen, stabiliseren, de-industriali-seren. Naar genetwerkte 'stabiele maatschappijen', met actieve geboortebepierking, zo klein dat hiërarchie niet nodig is, waarin de openbare mening mensen in het gareel houdt. Bosjesmannen worden als voorbeeld genoemd. Het harmonieuze gezin is de hoeksteen. Een gebrek hieraan en een 'uiteenvallend cultuurpatroon' zorgen voor groepen 'randfiguren', met allerlei problemen, inclusief het vallen voor 'vreemde religieuze culten'. Lijsten met criminaliteitscijfers, zelfmoord-cijfers, aantallen buitenechtelijk geboren kinderen (jawel), aantal hulpvragers voor alcoholisme, en de kosten (inderdaad, kosten) voor geestelijke gezondheidszorg, moeten ons ervan overtuigen dat het nu al vreselijk fout gaat. Dat was, in: 1972.

Doet je even met de ogen knippen. Toch: elementen van wat we tegenwoordig goede alternatieven vinden, zoals Transition Towns, zitten er ook in. *Blauwdruk* is een vreemde mix van verstikkende moraliteit en radicaal durven aankaarten van echte problemen. Het stemt tot nadenken op meerdere manieren: wat zullen mensen over veertig jaar vinden van de plannen die wij nu maken?

Annemarie Opmeer

Blauwdruk voor overleving. Origineel door Edward Goldsmith and Robert Allen. Engelse tekst is te vinden op: www.theecologist.info

PUBLICATIES

Voorjaar zonder vogels

Geen tijdschrift wilde iets publiceren over de gevaren van DDT door auteur en marinebioloog Rachel Carson. Want bestrijdings-middelen waren vooruitgang. Toch? Carson schreef tenslotte zelf een boek, waarin ze gedetailleerd toont hoe chemicaliën zich ophopen in de voedselketen en dood en verderf zaaien.

Silent Spring sloeg in als een bom wordt tegenwoordig gezien als een van de belang-rijkste aanjagers van de milieubeweging.

Silent Spring. Houghton Mifflin, Boston, Massachussets, 1962. Nog verkrijgbaar in het Engels vanaf € 12,99, Penguin Books Ltd., 2000. 336 pg. ISBN 9780141184944.

Het grootste organisme

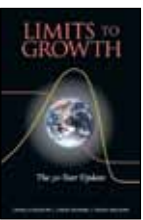
Hoe houdt het ecosysteem aarde zichzelf in stand? NASA wetenschapper James Lovelock onderzocht aanvankelijk een manier om leven op Mars te bevestigen, en schreef ten slotte een serie artikelen en een boek, over hoe de biosfeer en de niet-levende materie een complex systeem vormen. *Gaia* werd bij verschijnen onterecht als teleologisch of New Age terzijde geschoven. Toch volgden vier conferenties en een aantal vervolgböeken.

Gaia. A new look at life on Earth. James Lovelock. Oxford University Press, 1979. Nog verkrijgbaar in het Engels vanaf € 13,15. Oxford University Press, 2000. 168 pg. ISBN 9780192862181

Eindige groei

Een groep bezorgde Europese wetenschappers richtte in de jaren zestig de Club van Rome op. Wereldberoemd werden ze met een van hun rapporten: *The Limits to Growth*. Het rap-port maakte voor het eerst gebruik van computermodellen om de toekomst te voorspellen en het betekende een omslag in het denken over de (on)eindigheid van natuurlijke voor-raden, een groeiende wereldbevolking en welvaartstoename. Ondanks forse kritiek is het in 37 talen vertaald en zijn er 12 miljoen exemplaren verkocht.

The Limits to Growth. A global challenge. Dennis Meadows e.a., Club of Rome, MIT, 1972. Verkrijgbaar in het Nederlands, onder de titel **Rapport van de Club van Rome**, vanaf 14,99. Uitgeverij Het Spectrum, 1972. 216 pg. ISBN 9789031506125

Cadmium krat

Het was in de jaren tachtig dat Milieudefensie in actie kwam tegen de gele bier-kratjes van Heineken. Die gele kleur kwam van een pigment op basis van het uiterst giftige cadmium. Er werden boycotacties van ‘Het Heineken-kratmium’ georganiseerd met als resultaat een cadmiumverbod eind jaren tachtig. Heineken ondertekende een convenant waarin werd overeengekomen dat het na 1 januari 1990 geen nieuwe cadmiumhoudende kratten meer zou vervaardigen. De krattenfabrikanten bedongen twintig jaar (ongeveer de levensduur van een kratje) onderzoekstijd naar alternatieve gele pigmenten, waaraan minder milieubezwaren kleven. Eind 2003 kwam de beloofde recycling op gang waarbij het cadmium uit het plastic wordt teruggewonnen en met in gang van 2011 moet Heineken bovendien alle bestaande cadmiumkratten van de markt halen.

Gif-piepers

Begin jaren negentig voert Milieudefensie met diverse acties campagne tegen een aantal aardappelrassen (Bintje, Bildstar en Eigenheimer) die ziektegevoelig zijn waardoor er veel landbouwgiffen nodig zijn. Onder het motto ‘Gifpiepers genoeg gegeten. Koop eens een aardige aardappel’ worden eerst de consumenten voorgelicht. Een jaar later volgde een studiedag voor verkopers van aardappelen, groente en fruit met als doel het aanbod van milieuvriendelijke aardappelen te vergroten. Er werd een consumentenfolder gemaakt ‘Spaar het milieu. Ban Bintjes van uw bord’ en een receptenboekje uitgegeven ‘Aardige aardappel

in de puree’. Toen de gifpieper in de supermarkt eenmaal op zijn retour was, werd de patatindustrie aangepakt. Tegenwoordig wordt het Bintje nog wel verbouwd in Nederland, maar verkopen de grotere verkoop-punten nog steeds andere soorten aardappels.

Ja/nee sticker

Een gemiddeld huishouden vindt jaarlijks een paar duizend stuks ongeadresseerd reclamedrukwerk in de brievenbus, zo’n 32 kilo per jaar: een gigantische papier-verspilling en een onnodige aanslag op de bossen. Acties van Milieudefensie tegen ongeadresseerd reclamedrukwerk leidden tot de Code Verspreiding Ongeadresseerd Reclamedrukwerk, die de snelle groei van reclamedrukwerk moest terugdringen door het uitgeven van de inmiddels bekende ja/nee-brievenbusstickers. Volgens de vereniging Mail DB, de instantie die de brievenbusstickers verspreidt, heeft één op de zes huishoudens een nee/ja- of nee/nee-sticker op de brievenbus. Daardoor drukken adverteerders daadwerkelijk minder folders.

Fout hout

Milieudefensie controleert sinds 2005 jaarlijks dezelfde tien bedrijven op het aandeel duurzaam en legaal geproduceerd hout (met FSC- of TFT-keurmerk) in hun collectie houten tuinmeubelen. Ook wordt gekeken of deze bedrijven ten onrechte claimen dat hun tuinmeubelen milieuvriendelijk geproduceerd zijn. De keten met het minste FSC-hout krijgt de ludieke ‘Botte Bijl Award’ uitgereikt. Ketens die het goed doen, krijgen een aanmoedigingsprijs. Sinds Milieudefensie met deze actie is begonnen is het aandeel FSC-gecertificeerde tuinmeubelen gestegen bij de tien bedrijven en zijn valse milieu-claims verdwenen.

Veertigjarentaart

Het leven begint bij veertig. Wordt gezegd. Vooral bedoeld als bezweringsformule om latente is-dit-het-leven-nu?- gedachten de kop in te drukken. Tevergeefs, want ze ploepen hoe dan ook op: is veertig jaar Milieudefensie aanleiding voor een feestje? Als het een beetje gelukt was: de aarde gered, onze leefwijze enigszins in evenwicht met het komen en gaan van stof, lucht, water. Je kunt daar plichtmatig rooskleurig over gaan zitten doen, zo van de zure regen is veel minder, de Rijn een stuk schoner, het glas is half vol en als het dan toch leeg is, brengen we het met zijn allen mooi naar de glasbak. Maar het is wel zo eerlijk om objectief proberen te kijken: is ons aller ecologische voetafdruk nu bescheidener dan in 1971? Eh, nou nee, niet bepaald. Gaat het misschien dan toch een beetje de goede kant op? Eh, nou nee, niet bepaald. Kerncentrales worden uit de kast gehaald, 130 kilometer per uur mag er worden gereden, een stal met een miljoen kippen wordt er gebouwd en laten we het maar niet over die twee miljard Indiërs en Chinezen hebben die aan het autorijden en vlees eten slaan. Kan ik er wat aan doen? Tja. Het gras groeit. De vogel fluit. De boom loopt uit. Het leven gaat door. Morgen, overmorgen, hoe dan ook. Er het beste van maken, niks anders zit er op. Af en toe flink stennis schoppen. Dan weer rustig zitten, de tijd nemen, voor het bakken van een feestelijke taart.

Michiel Bussink verbouwt eten, geeft workshops over eten en schrijft over eten. Onder andere in zijn boeken *Lekker landschap* en *Ik eet dus ik ben*.

- Benodigdheden*
- 3 eieren
  - 125 gram suiker
  - 4 biologische citroenen
  - 75 gram amandelen
  - 125 ml. slagroom
  - vanillestokje
  - 225 gram bloem
  - 130 gram boter
  - zout

Zeef de bloem met 75 gram suiker. Snijd de boter er doorheen. Voeg een losgeklopt ei en een snuf zout toe, kneed er een deeg van, leg minstens een half uur in plastic folie in de koelkast. Rol het deeg uit, bekleed er een lage taartvorm mee, leg een stuk aluminiumfolie in de deegvorm, bestrooi met gedroogde erwten en bak de bodem een kwartier in een op 180 graden voorverwarmde oven. Verwijder dan folie en erwten en bak nog eens tien minuten. Klop twee eieren met de rest van de suiker tot een romig mengsel. Roer het sap en de geraspte schillen van de citroenen er door, plus de fijngehakte amandelen, room en innerlijk van het vanillestokje. Giet in de vorm en bak vijftientwintig minuten in de oven. Citroen-amandeltaart: zoet én zuur, zoals leven op aarde.

Proost!

Zelfvoorzienend leven stoffig? Alles behalve. In deze aflevering: zelf bier brouwen.

Eten uit eigen tuin (zie vorige nummer) is elke dag weer een feestje. Maar heb je een ander feestje te vieren, een jubileum bijvoorbeeld, dan is het ook wel leuk om wat meer te serveren dan hutspot of preisoep van eigen kweek. Gelukkig valt zo’n beetje elke feestversnapering ook prima zelf te maken. Denk aan kaas, worst, chips, mayonaise, mosterd, pesto, crackers, koekjes, brood, taart, ijs, slagroom.

Hoe je dat allemaal maakt? Met een gezonde dosis boeren-verstand en veel tijd kom je een heel eind. Verder willen goede recepten en een paar handige apparaten ook flink helpen. Die eerste vind je in allerhande kookboeken en op de betere kooksites. Die laatste onder andere bij de Natuurlijke Molen in Arnhem (www.denatuurlijkemolen.com). En bij het Duitse Manufactum (www.manufactum.de).

Daar kun je ook terecht voor apparaten die je helpen zelf bier te brouwen. En da’s natuurlijk ook wel gezellig op een feestje. Voor wie van koken houdt, is het brouwen van bier ook een aangename bezigheid. Wie de bezigheid an sich niet zo interessant vindt, blijft waarschijnlijk geboeid door het verwachte eindresultaat.

Echt moeilijk is dat brouwen niet. Met veel water, wat mout, hop, gist en een brouwmachine maak je al bier. Al moet gezegd dat wat ervaring en handigheid het brouwsel wel ten goede komen. Dat thuisbrouwen een alles behalve zeldzame bezigheid is, leert een korte speurtocht op internet. En het zal nog moeilijk kiezen worden uit alle recepten, brouwmethodes en zelfbrouwpakketten die daar aangeboden worden. Zeer behulpzaam voor de beginnende brouwer is de uitleg op www.hobbybrouwen.nl. Brouw je je eerste keer liever onder begeleiding van een kenner? Kies dan voor een cursus of workshop bij een van de vele brouwerijtjes in het land. Hoe je ook te werk gaat, wacht niet met brouwen tot de avond voor je feestje. Het brouw- en vooral gistproces neemt enige dagen tot weken in beslag. Bovendien is het niet onverstandig om eerst eens wat literaties voor jezelf te brouwen. Kun je de kinderziektes er nog even uithalen of het recept nog wat verfijnen. Zodat je op het moment suprême met je gasten trots het zelfgebrouwen glas kunt heffen: Proost!

Nienke Oosterbaan - is auteur Fred & Wilma in de Vinexwijk en geeft ons elk nummer een leuke tip om zelfvoorzienend te leven.

Doe het zelf

De Postcode Loterij feliciteert Milieudefensie van harte met haar 40-jarig bestaan!

Sinds de oprichting, in 1971, speelt de organisatie een voortrekkersrol. Mede dankzij Milieudefensie verkopen supermarkten steeds meer biologische producten, hebben duurzame tuinmeubelen de bouwmarkten en tuincentra veroverd, zijn waardevolle landschappen zoals de Hoeksche Waard rustig en groen gebleven en is recycling gewoon geworden.

De Postcode Loterij is de grootste goede doelen loterij van Nederland. Sinds 1989 schenkt de loterij de helft van de opbrengst aan organisaties die zich inzetten voor de bescherming van mens en natuur.

Milieudefensie onving vanaf 1996 in totaal bijna 21 miljoen euro dankzij de deelnemers van de Postcode Loterij. Hiermee heeft Milieudefensie veel doelgerichte projecten kunnen realiseren. De loterij is er trots op om partner te zijn van Milieudefensie en wenst haar veel succes met de voortzetting van haar mooie werk!

www.postcodeloterij.nl

www.milieudefensie.nl

Natuurlijk woont u beter!

Green Sleep

ATRIUM
biologisch bouwen en wonen

daalseweg 109 nijmegen tel: 024 - 3234541
wielakkerstraat 14 arnhem tel: 026 - 3510204
www.woonwinkelatrium.nl www.eco-webwinkel.nl

TWEE INSPIRERENDE ONTMOETINGSPLAATSEN

Eigentijds Festival

het 18^e bruisende lentefeest van
26 t/m 29 mei te Vierhouten
thema's: spiritualiteit, kunst en natuur
www.eigentijdsfestival.nl

ECOLONIE

sinds 1989 toonaangevend in
betaalbare, creatieve en duurzame
vakanties in de Franse Vogezen
www.ecolonie.eu

SPLINTER NATUURLIJK WONEN

ontwerpers die het maken eerlijk en duurzaam sinds 1980

www.splinternatuurlijkwonen.nl

**MILIEUVRIENDELIJK
VERBOUWEN**

v.o.f. Varne
Postbus 5093,
1380 GB Weesp
Tel: 06-51081321
06 30373285
www.varne.nl

Timmer- en aannemingsbedrijf Varne verbouwt in en rond uw huis met zo min mogelijk milieubelastende materialen. Wij leveren degelijk maatwerk voor een zeer redelijke prijs. Varne heeft een varende werkplaats, is dus door het hele land inzetbaar en zorgt al 33 jaar voor een goed alternatief.

(voorheen Pentagun meubelmakers)

Beelden en meubelmaatwerk

**Sytze de Groot
Kunst & Houtwerk**

Kortenhoevendijk 1A
4128 LZ Lexmond
0347-341216
www.kunstenhoutwerk.nl

Foto's: Milieudefensie, Nederlandse Akkerbouwer Vakbond en Eric Wakker.

Wobben loont

Heeft u al gewobd dit jaar? Langzamerhand is de Wet Openbaarheid van Bestuur (WOB) zo bekend, dat ‘wobben’ een werkwoord is geworden. Hoog tijd dat het in de Van Dale wordt opgenomen! U wobt als u informatie opvraagt bij een bestuursorgaan over de uitvoering van zijn taak, waarbij u verwijst naar de WOB. Een bestuursorgaan, zoals een gemeente, moet op basis van de WOB uit eigen beweging informatie geven over de uitvoering van haar taak. Maar daarnaast moet een bestuursorgaan serieus ingaan op verzoeken om informatie van burgers of organisaties. Het uitgangspunt is dat alle stukken openbaar zijn, maar er zijn wel uitzonderingen. U zult bijvoorbeeld van de staat geen informatie krijgen over de locatie van kernwapens in Nederland: daardoor kan de veiligheid van de staat in gevaar komen. Via WikiLeaks ligt die informatie overigens alsnog op straat.

Opvallend is dat de WOB een groen karakter heeft. Een verzoek om milieu-informatie kan niet snel worden geweigerd. Bijvoorbeeld als het gaat om de uitstoot van gevaarlijke stoffen bij een bedrijfsbrand, zoals onlangs in de gemeente Moerdijk, kan het bevoegde bestuursorgaan niet zeggen dat die informatie vertrouwelijk is. Om als omwonende op milieuvervuiling te kunnen reageren, moet je immers wel weten wat er aan de hand is.

Een praktijkvoorbeeld. Milieudefensie deed vorig jaar een onderzoek bij gemeenten naar het gebruik van duurzaam hout bij aanbestedingen. We deden daarbij een beroep op de WOB. We konden bezwaar maken als een gemeente niet binnen vier weken reageerde. Maar dat kostte de gemeente ook geld. Een gemeente die we erop hadden gewezen dat ze te laat reageerde, en die vervolgens nóg niet binnen twee weken de gevraagde informatie gaf, moest een dwangsom betalen. In de Algemene wet bestuursrecht (artikel 4:17) staat precies wat dat kost. “De dwangsom bedraagt de eerste veertien dagen 20 euro per dag, de daaropvolgende veertien dagen 30 euro per dag en de overige (veertien, JM) dagen 40 euro per dag.” Zo kan een weerbarstige gemeente u nog aardig wat geld opleveren! De meeste gemeenten komen echter snel over de brug met de gevraagde stukken.

Wil u wobben? Kijkt dan op www.milieuhulp.nl, een gratis kennisbank van enkele milieuorganisaties, waaronder Milieudefensie. U vindt daar informatie over de WOB en een standaardbrief die u direct kunt gebruiken.

Jacqueline Mineur werkt als jurist bij Milieudefensie en HABITAT advocatenkantoor te Amsterdam. Samen met Barry Meruma, advocaat bij HABITAT, schrijft zij over milieu en recht.

Down to earth
Nummer 2, april 2011

Down to earth is een uitgave van Vereniging Milieudefensie en verschijnt zes maal per jaar. Het blad wordt gemaakt op basis van een onafhankelijk redactiestatuut. De artikelen geven niet noodzakelijk het standpunt weer van de Vereniging Milieudefensie. Wie kopij wil inzenden, wordt verzocht vooraf contact op te nemen met de redactie. Overname van artikelen is mogelijk na overleg met de redactie.

Redactieadres
Postbus 19199, 1000 GD Amsterdam
T: 020 550 73 74
F: 020 550 73 10
E: redactie@downtoearth-magazine.nl
www.downtoearth-magazine.nl

Servicelijn (voor abonneementen, administratie en vragen): 020 626 26 20

Redactieraad: Victor van den Belt, Kees van den Bosch, John Verhoeven
Redactie: Freek Kalleneberg, Annemarie Opmeer (hoofd)

Druk: Senefelder Misset, Doetinchem
Dit tijdschrift is gedrukt op Reviva Print (100% kringloop)

Abonnement
Minimaal €34,- per jaar. U bent dan tevens lid van Milieudefensie. Opzeggingen alleen schriftelijk via de Milieudefensie Servicelij, Postbus 19199, 1000 GD Amsterdam. Opzeggen kan tot 1 november voor de eerste helft van het kalenderjaar en tot 1 mei voor de tweede helft van het kalenderjaar.

Advertenties
Tarieven en opgave via Adviesbureau Cadex, Tuin 12, 4307 Oosterland (Zld).
T: 0111 64 33 07. F: 0111 64 40 84.
E: info@cadex.nl

ISSN: 2211-0712

Algemene Ledenvergadering
Maandag 6 juni 2011 in de Witte Vosch, Oudegracht 46, Utrecht
Aanvang 18.30 uur, einde ca. 21.30 uur

Op maandag 6 juni 2011 vindt de Algemene Ledenvergadering van Milieudefensie plaats in Utrecht. Komt u ook?

Op de agenda staan onder meer het jaarverslag 2010 met daarin opgenomen de jaarrekening 2010 en het Meerjarenperspectief 2012 -2014. Daarnaast vinden er verkiezingen plaats voor vacatures in het bestuur en in het presidium.

Aanmelden
U kunt zich aanmelden voor de ledenvergadering bij onze Servicelij, via telefoonnummer 020 6262 620, per mail service@milieudefensie.nl of per post aan Vereniging Milieudefensie, t.a.v. Servicelij, Postbus 19199, 1000 GD, te Amsterdam. Circa twee weken voor de ALV ontvangt u de agenda, de stukken en de routebeschrijving.

Kandidaten gezocht!
Vacatures bestuur: penningmeester en algemeen bestuurslid
Er zijn 2 vacatures in het bestuur. Voor bestuursleden Bert van Pinxteren en Yvonne van Sark loopt de eerste termijn af. Beide zittende bestuursleden stellen zich herkiesbaar voor een tweede termijn. Voor deze zetels kunnen kandidaten zich melden.

Presidiumlid
In het presidium is een vacature vacant. Voor deze zetel kunnen kandidaten zich melden.

Geïnteresseerden kunnen via <http://www.milieudefensie.nl/home/over-ons/werken> bij meer informatie vinden over de functies.

Heeft u interesse in één van de functies? Schrijf of mail dan naar e-mailadres: bestuur@milieudefensie.nl, of per post aan het bestuur van Vereniging Milieudefensie, Postbus 19199, 1000 GD Amsterdam. Reacties op bovengenoemde vacatures ontvangen wij graag voor 2 mei 2011.

Doe mee!
Kijk voor een actueel activiteitenoverzicht op www.milieudefensie.nl/doemee

Actieve Ledendag en Jubileum feest! Zaterdag 18 juni, Utrecht. Op deze Actieve Ledendag maken we een begin met de jaarplannen van 2012. Kom ook en denk mee over de campagnes van Milieudefensie. Aansluitend vieren we het 40 jarig bestaan van Milieudefensie. Vrijwilligers, leden en (oud)medewerkers zijn van harte welkom op dit jubileumfeest. Meer weten of meedoen? Mail naar actieve.ledendag@milieudefensie.nl of bel: 020 6262 620

Bouw mee aan een groene Metropool! Woon je in Zuid-Holland? Help dan mee met het verzamelen van handtekeningen voor het burgerinitiatief “Bouw mee aan een Groene Metropool!” Met dit burgerinitiatief vragen we de provincie Zuid-Holland om in te zetten op modern OV, stadsferry's en fietssnelwegen in plaats van nog meer snelwegen door het prachtige Midden-Delfland.

Bestel nu een handtekeningenlijst via: servicelij@milieudefensie.nl of bel 020 6262 620. Wil je meer dan één handtekeningenlijst ontvangen of samen met anderen handtekeningen gaan verzamelen? Stuur dan een mailtje naar: vrijwilliger@milieudefensie.nl

Actieteam zoekt nieuwe leden. Het actieteam van Milieudefensie is op zoek naar nieuwe enthousiaste mensen voor het ‘stoutere’ werk. Ben jij bereid om mee te doen aan een blok-kade of een bezetting? Of kan je met een spandoek van een kantoorflat afseilen? Dan zoeken we jou! Meer weten? Neem dan contact op met onze actievoordinator Varpu Sairinen: varpu.sairinen@milieudefensie.nl

Helden Race 10 juli, Amsterdamse Bos. Zes kilometer hardlopen of wandelen en geld inzamelen voor Milieudefensie, dat kan met de Helden Race. Degene die het meeste geld inzamelt, wordt eervol onderscheiden. Ga voor

meer informatie naar www.heldenrace.nl en sluit je aan bij het team van Milieudefensie. Wil je mee doen aan de wekelijkse looptraining en/of tips hebben voor de inzameling van geld, dan kan je terecht bij Michiel: michiel.hobbelt@milieudefensie.nl

25 jaar Tsjernobyl herdacht
De kernramp in Tsjernobyl, nu 25 jaar geleden, wordt op verschillende plekken herdacht:
23 april: lokale groepen vragen in minstens 12 plaatsen in Nederland op ludieke wijze aandacht voor de slachtoffers van kernenergie en de plannen voor de bouw van nieuwe kerncentrales. Lokale groepen kunnen nog aanhaken!
25 april, 20 uur, Almelo: de traditionele Paasmars belicht de rol van de verrijkingsfabriek UCN in de nucleaire cyclus.
25 april, 23.23 uur: Landelijke herdenking van slachtoffers kernenergie bij de kerncentrale Borssele. Meer informatie www.tegenstroom.nl

Agro-actiekamp 2-4 mei, Flevoland
Van 2 tot en met 4 mei organiseert ASEED in de Flevopolder een actiekamp bij een bio-boer. Met workshops, discussies en actie rond gentech, bio-industrie en alternatieven voor industriële landbouw. Meer info: www.aseed.net/landbouwactiekamp.

Mega-Guerrilla-Gardeners-Weekend 22-25 april
Bloemen en struiken planten op een plek waar niets mee gebeurt, dat is guerrilla gardenen. Iedereen kan het. Trek daarom je tuinhandschoenen aan en doe mee. Vanaf Earth Day (22 april) gaan we vier dagen op pad om Nederland te vergroenen. Aanmelden via: www.guerrillagardeners.nl

ADVERTENTIE

Milieudefensie steunen via uw testament?

Leven met respect voor elkaar, de aarde en de toekomst. Dat is waar Milieudefensie voor staat. Met onze leden en donateurs werken wij aan een duurzame, schone, rechtvaardige en leefbare wereld. Ook voor onze kinderen!

Spreekt ons werk u aan en wilt u ons ook in de toekomst blijven steunen? Denk er dan eens over om Milieudefensie in uw testament op te nemen. Uw vaste steun is voor ons van groot belang. Met uw hulp kunnen wij doorgaan met onze acties en blijven werken aan echte veranderingen. Wilt u meer informatie: bel voor een vrijblijvend gesprek of vraag onze nieuwe brochure aan. U kunt daarvoor de antwoordkaart bij deze Down to Earth gebruiken.

Veel mensen die ik spreek staan voor het eerst stil bij wat ze nu echt belangrijk vinden. Ze moeten beslissen hoe ze hun zaken willen regelen voor hun dierbaren of voor de goede doelen die ze willen ondersteunen. Mijn rol is om hen daarbij te helpen. Door hun wensen zo vast te leggen dat ze ook goed uitvoerbaar zijn. Natuurlijk respecteer ik ieders keuze, maar ik vind het inspirerend om te zien dat steeds meer mensen organisaties als Milieudefensie opnemen in hun testament.

Mr Tjacco van de Velde is notaris bij Koch notarissen in Den Haag

Henk Groenendaal

Milieudefensie. Een wereld te winnen.

Grote kringloop

Klimaatverandering: een van de lastigste onderwerpen. Het is zo gróót! Hoe maak je ongrijpbare, alomvattende milieuproblemen zichtbaar? Toch, altijd zijn er gevolgen die heel direct in de levens van mensen ingrijpen. Klimaatverandering komt op sommige plekken heel dichtbij.

Dat ervaren de Inupiaq Inuit die op het piepkleine eiland Shishmaref wonen in een verre noordwestelijke uithoek van Alaska. Hun huizen worden letterlijk de zee ingetrokken. Door steeds zwaarder wordende herfststormen en het terugtrekken van de permafrostgrens, kalven grote stukken van de kustlijn af. Uiteindelijk zal het hele eiland in zee verdwijnen. Over hun verhaal is een documentaire, een boek en een expositie gemaakt, getiteld: *The Last Days of Shishmaref*. Te vinden op www.thelastdaysofshishmaref.com

Regisseur: Jan Louter Foto: Melle van Essen

**nieuwe infraroodfoto's:
Nederlandse milieu-innovatie
superieur**

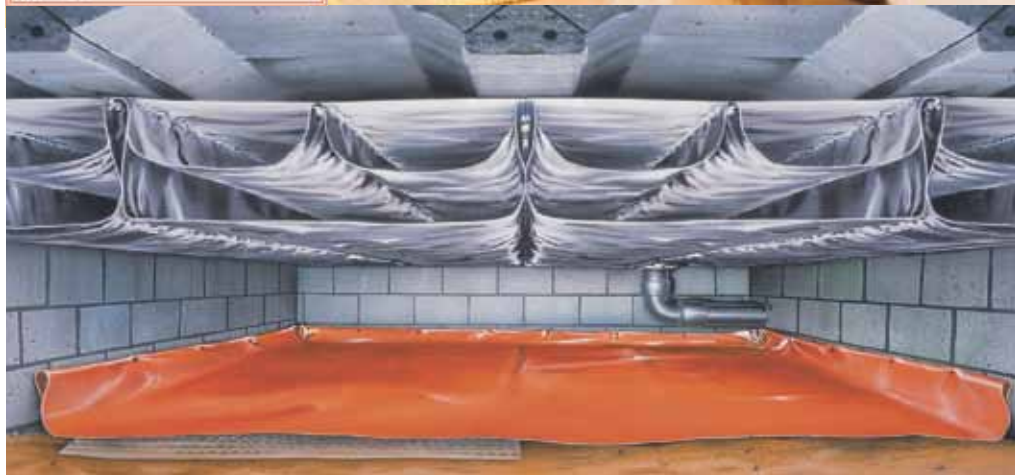

Bestaande situatie: Onderin de woonkamer heerst een koude klamme zone. De onderkant van de vloer straalt veel te veel warmte uit naar de grond en funderingsmuren. Voeten en onderbenen koelen extra sterk af.

Na aanbrengen Thermoskussens:
De koude zone onderin is verdwenen. Zelfs onder de meubels is het relatief warm. Het lek is gedicht. Uit een serie nieuwe infraroodfoto's blijkt op de meest perfecte manier. Wanneer kruipruimtes met elkaar worden vergeleken dan blijken de Thermoskussens het warmteverlies naar onder duidelijk veel beter af te remmen, dan welke ander materiaal dan ook.

Maakt bestaande vloeren warmer dan nieuwbouw

1979: Harrisburg: Geen kernenergie maar energiebesparen.

Maar hoe bespaar je energie zo efficiënt mogelijk? Op zoek naar het antwoord vond Ton Willemsen het eerste opvouwbare isolatiemateriaal ter wereld uit. Waarom lucht in een fabriek verpakken als er overal gratis en genoeg lucht aanwezig is? Hij noemde zijn uitvinding het TONZON Thermoskussen. Daarmee is nu 31 jaar praktijkervaring opgedaan met zeer positieve reacties uit de praktijk.

Het Thermoskussen zelf weegt bijna niets, maar opgehangen onder een vloer (of een dak) en gevuld met lucht laat het bijna geen warmte door. De binnenkanten van de Thermoskussens zijn te beschouwen als flexibele thermosflessen en laten vrijwel geen stralingswarmte door. De bovenkant van het kussen is reflecterend waardoor de warmte gelijkmatig over de vloer wordt verdeeld. De lucht boven en in het kussen gedraagt zich als water in een boiler. Bovenin warm, naar onder toe wordt het langzaam kouder. Omdat de kussens zijn afgesloten kan ventilatielucht deze thermische gelaagdheid niet verstoren. Een 31 jaar oude uitvinding blijkt anno 2011 nog steeds met grote afstand de meest perfecte oplossing.

Het is bovendien de enige oplossing met DUBO-Keur. Wat gaan we er nu mee doen?